

Research Paper

Urban Regeneration of the Historical- Cultural Axis of Urmia with a Green Urban Tourism Approach

Nazereh Hashempour*: Ms.c of Environmental Design Engineering, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Nasim Sahraei Nejad: Department of Environmental Design Engineering, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Received: 2025/04/23 PP 17-36 Accepted: 2025/09/13

Abstract

Historical- cultural axis of cities possess significant potential for tourism development and the revitalization of historic urban fabrics. Over time, however, these areas have been affected by various transformations that have led to functional, physical, social, and environmental disruptions, highlighting the necessity of implementing urban regeneration policies. One effective approach to achieving sustainability in historical- cultural fabrics is the development of green urban tourism, which aligns with the principles of sustainable urban regeneration and contributes to the preservation of local identity and cultural values. Accordingly, this study aims to propose strategies for the revitalization and regeneration of Urmia's historical- cultural axis in order to promote green urban tourism, considering the city's rich historical and cultural. Capacities. The historical- cultural axis of Urmia constitutes the core of the city, covering an area of approximately 124 hectares, and is classified as part of the deteriorated urban fabric. Due to its distinctive historical and cultural identity and its diverse potentials for urban tourism development, this area plays a key role in the city structure. The research adopts a descriptive- analytical methodology and utilizes a combination of qualitative and quantitative methods, including documentary, library-based, and field studies. Internal and external factors were analyzed using the SWOT method, and questionnaires were employed to weight and prioritize these factors. Based on the findings, strategies were formulated across seven dimensions- social, economic, physical, functional, aesthetic, environmental, and connectivity networks- along with corresponding policies and executive actions aimed at activating local capacities for green urban tourism development while preserving the historical identity of the area.

Keywords: Urban Ecotourism, Sustainable Urban Regeneration, Green Urban Tourism, Historical- Cultural Axis.

Citation: Hashempour, N., Sahraei Nejad, N. (2025). **Urban Regeneration of the Historical- Cultural Axis of Urmia with a Green Urban Tourism Approach.** *Journal of Sustainable Architecture and Environment*. 3(10). 17-36. <https://doi.org/10.25524/JSAE.2025.1204746>

© The Author(s) **Publisher:** Islamic Azad University of Shiraz

*. **Corresponding author:** Nazereh Hashempour, **Email:** nazerehashempour@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

Historical-cultural axes are among the most valuable urban spatial structures, as they preserve cultural identity, collective memory, and historical continuity while offering significant potential for urban tourism. However, many of these axes have lost their functional efficiency and vitality due to physical deterioration, rapid urban growth, socio-economic decline, and inadequate management, becoming part of the deteriorated urban fabric. Sustainable urban regeneration provides an integrated approach to addressing these challenges by balancing physical, social, economic, and environmental dimensions, while carefully safeguarding heritage values. Green urban tourism, as a sustainability-oriented alternative to conventional tourism, emphasizes environmental protection, community participation, and cultural authenticity, making it highly compatible with the objectives of sustainable regeneration in historical areas. The historical-cultural axis of Urmia, covering approximately 124 hectares, despite its strong identity and tourism potential, faces multiple challenges such as physical decay, functional inefficiency, environmental degradation, and reduced social vitality. This study aims to fill an existing research gap by proposing strategic guidelines for the sustainable regeneration of Urmia's historical-cultural axis through a green urban tourism approach, with the goal of enhancing environmental and spatial quality while preserving the area's historical and cultural identity.

Methodology

This study employs a descriptive-analytical methodology to examine the regeneration of Urmia's historical-cultural axis through a green urban tourism approach. Using a mixed-methods design, the research integrates documentary analysis, field surveys, and participatory assessments to address the social, economic, environmental, and physical dimensions of urban regeneration. A comprehensive literature review establishes the theoretical foundation, while field investigations assess spatial, functional, and socio-economic conditions across the 124-

hectare historic core. The study applies SWOT analysis, quantified through Internal and External Factor Evaluation (IFE/EFE) matrices, to identify key strengths, weaknesses, opportunities, and threats influencing regeneration. Data were collected via questionnaires administered to 60 experts, planners, residents, and tourism practitioners, and synthesized using the Quantitative Strategic Planning Matrix (QSPM) to prioritize strategic interventions. Finally, a seven-dimensional framework—encompassing social, economic, physical, functional, aesthetic, environmental, and connectivity aspects—guides the formulation of context-specific, sustainable regeneration strategies aligned with green urban tourism objectives for Urmia's historical-cultural axis.

Results and Discussion

The analysis of Urmia's historical-cultural axis highlights a dynamic balance of internal and external factors influencing its regeneration through a green urban tourism approach. Key strengths include a concentrated historic core, high cultural and architectural value, active commercial life, and coherent streetscapes that support pedestrian movement and social interaction. These qualities provide a solid foundation for tourism-led regeneration. In contrast, weaknesses such as physical deterioration, incompatible land uses, fragmented infrastructure, limited accessibility, weak social participation, and poor environmental quality reduce the area's functional efficiency and tourism attractiveness. Externally, growing interest in cultural and sustainable tourism, municipal support, and the potential for heritage-based economic revitalization create significant opportunities. However, unplanned development, environmental degradation, and weak regulatory enforcement pose serious threats to sustainable regeneration. Based on SWOT analysis and quantitative prioritization (IFE, EFE, and QSPM), the study proposes integrated strategies across seven dimensions: social, economic, physical, functional, aesthetic, environmental, and connectivity. These strategies emphasize community participation, local economic development, heritage restoration, pedestrian-oriented functions, environmental protection, visual quality, and improved accessibility. Overall, the

findings demonstrate that green urban tourism can act as an effective catalyst for sustainable urban regeneration by addressing existing weaknesses, mitigating threats, and activating the historical-cultural axis as a vibrant, livable, and economically dynamic urban core. The study underscores that successful regeneration depends on a holistic and integrated approach rather than isolated interventions.

Conclusion

This study explores the regeneration of Urmia's historical-cultural axis through a green urban tourism framework, highlighting the need for integrated, multi-dimensional approaches that combine heritage preservation with social, economic, functional, and environmental considerations. The findings show that while the axis benefits from strong historical identity, spatial continuity, and concentrated cultural and commercial activities, it also faces challenges such as physical decay, incompatible land uses, inadequate infrastructure, and declining social vitality, which necessitate targeted and coordinated interventions. A major contribution of the research is the development of integrated strategies across seven interrelated dimensions—social, economic, physical, functional, aesthetic, environmental, and connectivity—emphasizing community participation, heritage revitalization, public space enhancement, pedestrian-oriented design, and environmental conservation. The study demonstrates that green urban tourism can act as an effective catalyst for sustainable regeneration by activating tourism potential while safeguarding cultural identity, environmental quality, and local community interests. Overall, the findings provide a practical and replicable framework for planners and decision-makers, underscoring the role of green urban tourism in transforming historical-cultural axes into resilient, vibrant, and sustainable urban environments.

References

- Ghalandarian, I., & Sabour Jannati, M. (2022). Empowering urban ecotourism: A new approach to local community empowerment. *Quarterly Journal of Urban and Regional Development Planning*, 7(23), 87–120. (in Persian).
https://urdp.atu.ac.ir/article_14734_c14026054d29e6a5b4e61f039c2a8531.pdf
- Habibi, K., Irandoost, K., & SheikhAhmadi, A. (2022). A framework for regeneration of historical contexts with a culture-led approach to achieve sustainable tourism development (Case study: Urmia historical context). *Journal of Iranian Architecture and Urbanism*, 13(1), 105–123. (in Persian).
<https://doi.org/10.30475/isau.2021.236712.1445>
- Haghi, M. R., & Heydarzadeh, E. (2021). Driving factors in the realization of sustainable urban tourism with an ecotourism approach (Case study: Khansar city). *Quarterly Scientific Research Journal of Tourism Development*, 11(2), 19–36. (in Persian).
https://www.itsairanj.ir/article_141564.html
- Izadfar, E., Sasanpour, F., Toulaei, S., & Soleimani, M. (2020). Key factors affecting the future of sustainable urban regeneration (Case study: inefficient urban fabric of District 14, Isfahan). *Geographical Explorations of Desert Areas*, 8(2), 187–216. (in Persian).
https://grd.yazd.ac.ir/article_2060.html
- Karimi, H., Arbabi Sabzevari, A., Adibi Saadinejad, F., & Rostam Pisheh, M. (2024). Compilation of a strategic plan for the development of sustainable urban tourism with emphasis on ecological capacity (Case study: District 22 of Tehran metropolis). *Urban Ecological Research*, 15(2), 185–204. (in Persian).
<https://doi.org/10.30473/grup.2024.70830.2841>
- Keshavarz, M., Habibi, K., & PourAhmad, A. (2010). The evolution of the concept of urban regeneration as a new approach in worn-out urban contexts. *Quarterly Journal of Islamic-Iranian City Studies*, 1, 73–92. (in Persian).
<https://www.magiran.com/p871578>
- Kinai Salmi, S., & Boshagh, M. (2018). Identification of tourism impacts and its role in urban development of Kashan. *Motaleat-e Shahri*, 7(25), 31–44. (in Persian).
<https://doi.org/10.34785/J011.2018.022>
- Korkmaz, C., & Balaban, O. (2020). Sustainability of urban regeneration in Turkey: Assessing the performance of the North Ankara Urban Regeneration Project. *Habitat International*, 95, 102081.
<https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.102081>
- Maleknia, M., & Jahanian, M. (2011). The role of cultural and historical axes of District 12 in the development of tourism in Tehran. *New Attitudes in Human Geography*, 3(4), 83–101. (in Persian).
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1>
- Masnavi, M. R., Bavari, A. R., Ahmadian, H., & Ghorbani, H. R. (2014). The city's potentials for sustainable tourism: Developing an urban

- ecotourism framework toward sustainable development. Proceedings of the International Conference on Tourism and Sustainable Development. (in Persian).
- Mokhtari, E., Mirgholami, M., & Nejad Ebrahimi, A. (2023). Comparative study of economic activities in creative regeneration of neighborhood centers in historical contexts. *Journal of Sustainable Regional and Urban Development Studies*, 4(3), 103–122. (in Persian).
https://www.srds.ir/article_187654.html
- Mousavi, M. S., Jamshidi, R., Faramarzi Asl, M., & Jamali, S. (2022). The impact of social participation on the regeneration of old urban fabrics (Case study: Zone 4 of Urmia). *Journal of Geography*, 20(74), 145–163. (in Persian).
<https://doi.org/10.1001.1.27833739.1401.20.74.8.8>
- PourAhmad, A., Farhudi, R. A., Zanganeh Shahraki, S., & Shafaat Gharamaleki, T. (2021). Assessing tourism capabilities of historical fabrics for urban regeneration (Case study: Tabriz). *Tourism Management Studies*, 16(53), 204–232. (in Persian).
<https://doi.org/10.22054/tms.2021.50800.2293>
- PourAhmad, A., Farhudi, R. A., Zanganeh Shahraki, S., & Shafaat Gharamaleki, T. (2020). Tourism types affecting regeneration of historical fabrics (Case study: Tabriz). *Iranian Studies*, 10(2), 22–43. (in Persian).
<https://doi.org/10.22034/gp.2021.11052>
- Roxas, F. M. Y., Rivera, J. P. R., & Gutierrez, E. L. M. (2020). Framework for creating sustainable tourism using systems thinking. *Current Issues in Tourism*, 23(3), 280–296.
<https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1534805>
- Sabbaghi, H. R., & Tabibian, M. (2014). Investigating theoretical challenges and explaining the concept of urban ecotourism. *Environmental Journal*, 41(1), 257–273. (in Persian).
https://journals.uk.ac.ir/article_4148.html
- Vatanparast, M., Mafi, E. A., & Hesari, J. (2022). Regeneration of urban historical contexts with a tourism development approach (Case study: District 7 of Mashhad). *Journal of Urban Tourism*, 9(4), 138–153. (in Persian).
https://journals.ut.ac.ir/article_90478.html
- Zhilenko, V. Yu. (2024). Modern ecological framework of the city for urban ecotourism development. *UDC 379.85:504.06*, 56–66.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11400287>

بازآفرینی محور تاریخی - فرهنگی شهر ارومیه با رویکرد گردشگری سبز شهری

ناظره هاشم پور^۱: کارشناس ارشد مهندسی طراحی محیط زیست، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

نسیم صحرایی نژاد: گروه مهندسی طراحی محیط زیست، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳ صص ۳۶-۱۷ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۲

چکیده

محورهای تاریخی-فرهنگی شهرها، دارای ظرفیت کم نظیری برای بهره برداری در صنعت گردشگری و احیای بافت‌های تاریخی هستند که در طول زمان با تحولات متعددی مواجه شده و در ابعاد مختلف دچار اختلال گردیده‌اند و به همین دلیل، اجرای سیاست‌های بازآفرینی و تجدید حیات شهری برای آن‌ها ضرورت می‌یابد. یکی از راهبردهای دستیابی به شرایط پایدار در این بافت‌های تاریخی-فرهنگی، توسعه گردشگری سبز است که از جنبه‌های مختلف کارکردی با شاخص‌های بازآفرینی پایدار همخوانی داشته و می‌تواند از هویت و فرهنگ جامعه میزبان نیز حفاظت کند. بنابراین با توجه به ظرفیت‌های بالقوه تاریخی و فرهنگی شهر ارومیه این پژوهش تلاش می‌کند به منظور توسعه گردشگری سبز شهری، راهبردهایی را در جهت احیاء و بازآفرینی محور تاریخی-فرهنگی شهر ارومیه ارائه دهد. محور تاریخی-فرهنگی شهر ارومیه، هسته اصلی شهر با مساحتی در حدود ۱۲۴ هکتار و جزء بافت‌های فرسوده شهری محسوب می‌شود. این محور به دلیل هویت بارز فرهنگی و تاریخی و همچنین وجود پتانسیل‌های متعدد برای توسعه گردشگری شهری، دارای اهمیت است. از لحاظ روش انجام پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی بوده و از ترکیبی از ابزارهای کیفی و کمی شامل مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی و همچنین بررسی عوامل درونی و بیرونی به روش SWOT برای تجزیه و تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از پرسشنامه برای وزن دهی به این عوامل استفاده شده است. در راستای بهره‌گیری از امکانات موجود در محدوده مورد مطالعه، راهبردهایی در هفت حوزه اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، عملکردی، زیبایی شناختی، محیطی و شبکه ارتباطی تدوین گردیده و به همراه سیاست‌ها و اقدامات اجرایی به منظور فعالسازی ظرفیت‌ها در جهت توسعه گردشگری سبز شهری در عین حفاظت از هویت بافت تاریخی منطقه ارائه شده‌اند. برخی از این راهبردها و سیاست‌ها عبارتند از تقویت خاطرات جمعی و افزایش حس تعلق، سهیم کردن افراد در منافع اقتصادی، بهره‌گیری از عناصر کالبدی مهم و احیاء بناهای شاخص و هویتمند، پالایش کاربری‌های ناسازگار، اصلاح زیرساخت‌ها، پالایش عملکردهای ناسازگار، اولویت دهی به حرکت پیاده و تامین امنیت آن، بهره‌گیری بهینه از کریدورهای بصری و شبکه‌های ارتباطی بالقوه. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که محور تاریخی-فرهنگی شهر ارومیه با اصلاح شبکه زیرساخت‌ها و در عین حال حفاظت از ارزش‌ها و الگوهای طبیعی منطقه در قالب برنامه ریزی‌های جامع و عملگرای مدیریتی، قابلیت تبدیل شدن به محور گردشگری سبز و توسعه اکوتوریسم شهری را خواهد داشت.

واژه‌های کلیدی: اکوتوریسم شهری، بازآفرینی پایدار شهری، گردشگری سبز شهری، محور تاریخی - فرهنگی

استناد: هاشم پور، ناظره و صحرایی نژاد، نسیم (۱۴۰۴)، بازآفرینی محور تاریخی - فرهنگی شهر ارومیه با رویکرد گردشگری

سبز شهری. فصلنامه معماری و محیط پایدار، ۳(۱۰)، ۳۶-۱۷. <https://doi.org/10.25524/JSAE.2025.1204746>

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز

©نویسندگان

مقدمه

شهرها با توجه به سابقه تاریخی و وجود عناصر ارزشمند فرهنگی، موقعیت ارتباطی بسیار خوبی دارند و همچنین باوجود بازار اصلی شهر، قلب تپنده اقتصادی منطقه محسوب می‌شود. این عوامل به آن ارزش و جایگاه بی‌نظیری در ساختار فضایی می‌بخشد که با گذشت زمان در ابعاد مختلف عملکردی، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، ارتباطی و محیطی با تغییرات زیادی مواجه بوده و بطور فزاینده‌ای در معرض شکست و اختلال قرار گرفته است (کشاورز و همکاران، ۱۳۹۰). به عنوان مثال گوناگونی فعالیت‌ها به واسطه مرکزیت شهر از تنوع بالائی برخوردار است و به همین دلیل، میان فعالیت‌ها و نیازهای جدید شهروندان هماهنگی لازم وجود ندارد. در عین حال در بافت تاریخی ارومیه با نگاهی عمیق‌تر به ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود می‌توان شرایط را جهت ارتقاء وضعیت اقتصادی ساکنین فراهم آورد (حبیبی و شیخ احمدی، ۱۴۰۱). همچنین به علت عدم تقویت مشارکت‌های مردمی در حل مشکلات این بافت، مسائل اجتماعی روز به روز با زوال می‌رود (موسوی و همکاران، ۱۴۰۱). از سوی دیگر عدم توجه و بازسازی بناهای قدیمی، و نیز ناسازگاری ساخت و سازهای جدید با بافت تاریخی در این محور، حس تعلق و هویت منطقه را دچار اختلال نموده است. از لحاظ مولفه زیست محیطی نیز بافت تاریخی شهر ارومیه از حیث دفع آب‌های سطحی، کمیت و کیفیت فضاهای سبز در وضعیت نامناسبی قرار دارد (حبیبی و شیخ احمدی، ۱۴۰۱). در این راستا، استفاده از پتانسیل‌های بافت‌های تاریخی جهت بازگرداندن زندگی به آن‌ها و بازآفرینی این مجموعه‌ها ضرورت می‌یابد (حصاری و همکاران، ۱۴۰۱). بافت تاریخی شهر ارومیه مجموعه‌ای از میراث تاریخی است که بیان‌کننده سیر تاریخی و هویت فرهنگی و تاریخی شهر است (حبیبی و شیخ احمدی، ۱۴۰۱). وجود هویت تاریخی و وضعیت متعادل و مطلوب الگوی پراکنش زیرساخت‌های گردشگری در هسته‌ی تاریخی شهر (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸) از پتانسیل‌های موجود در محور تاریخی- فرهنگی شهر ارومیه جهت بازآفرینی و ترویج گردشگری فرهنگی می‌باشند. هدف از اجرای سیاست‌های بازآفرینی شهری بهبود کیفیت برنامه‌های تحول شهری و احیای شهری با تضمین و بهبود ایمنی ساختمان‌ها، توسعه زیرساخت‌های شهری، ارائه خدمات شهری مورد نیاز، آموزش ساکنان، ایجاد فرصت‌های شغلی و تقویت نهادهای و ادارات دولتی محلی می‌باشد. سازمان‌های دولتی کدها و دستورالعمل‌های کیفیت ساخت و ساز را ترویج می‌کنند (کشاورز و همکاران، ۱۳۹۰). در این راستا یکی از روش‌های پیاده سازی توسعه پایدار و بازآفرینی این گونه بافت‌ها برنامه ریزی گردشگری می‌باشد. اساس گردشگری شهری براساس جاذبه‌های موجود در شهرها (موزه‌ها، بناهای تاریخی، استادیوم‌ها و غیره) صورت می‌گیرد (شمس و رفاهی دهر، ۱۴۰۲). در محور تاریخی- فرهنگی شهر ارومیه، وجود بازار و میدانی بعنوان کانون‌های ارزشمند شهری و محلی برای شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و پویائی اقتصادی، وجود بناهای با ارزش تاریخی و کیفیات بصری و طبیعی ارزشمند می‌تواند دلیلی برای تمرکز بیشتر این تحقیق بر توسعه گردشگری شهری در این محور باشد. در همین راستا توسعه گردشگری سبز می‌تواند بدنبال ایجاد تغییر در ساختار کالبدی و همچنین ساختار اجتماعی- فرهنگی منطقه انجام گیرد به گونه‌ای که متناسب با فرهنگ جامعه میزبان باشد (حصاری و همکاران، ۱۴۰۱). از آنجایی که دیدگاه توسعه پایدار پیوندی تنگاتنگ با محیط زیست دارد، در سال‌های اخیر به موضوعی کلیدی برای مدیران و برنامه ریزان مقصدهای گردشگری و همچنین سیاست‌گذاران توسعه گردشگری در سطوح گوناگون سیاست‌گذاری عمومی و خصوصی تبدیل شده است. حفظ استانداردهای زندگی شامل حفاظت از محیط زیست، نگهداری از فرهنگ و تمدن، حفظ تعادل در رشد اقتصادی، بهره‌وری از اوقات فراغت و همچنین نوع معماری از جمله مباحث مهمی هستند که در حوزه گردشگری مطرح می‌شوند و تحت عنوان "گردشگری پایدار" شناخته می‌شوند (حقی و حیدرزاده، ۱۴۰۰). شهر ارومیه با وجود قدمت طولانی، به دلیل عوامل مختلف تاریخی، اکنون آثار نسبتاً کمی از گذشته را در خود نگه داشته است. با این حال، همین آثار ارزشمند هستند و نیاز به حفاظت فیزیکی و عملیاتی برای تداوم هویت تاریخی شهر دارند و در عین حال می‌توانند نقش مهمی در جذب گردشگر ایفا کنند (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵). هدف این پژوهش ارائه راهبردهایی به منظور توسعه گردشگری سبز شهری در جهت احیا و بازآفرینی محور تاریخی- فرهنگی شهر ارومیه می‌باشد. راهبردها براساس مولفه‌های پایداری شامل عوامل اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، عملکردی، ادراکی- بصری، ارتباطی و محیطی تدوین خواهند شد. این تحقیق با پرداختن به موضوع بازآفرینی محور فرهنگی- تاریخی ارومیه با رویکرد گردشگری سبز شهری، به احیای هویت شهری، جذب پایدار گردشگر، ارتقای کیفیت فضاهای عمومی و الگوسازی برای بازآفرینی سایر محورهای تاریخی شهری منجر شود.

پرسش پژوهش:

چگونه می‌توان با طراحی محور تاریخی- فرهنگی باعث افزایش مطلوبیت در جهت جذب گردشگر شهری شد؟

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

در زمینه گردشگری در محورهای فرهنگی و بافت تاریخی و همچنین اکوتوریسم شهری پژوهش‌هایی با عناوین و رویکردهای مختلفی انجام شده که به شرح زیر بیان می‌گردد.

کوبین لینچ و جین جاکوبز از جمله متفکران و نظریه پردازان قرن بیستم هستند که در مورد بهسازی و نوسازی شهری بر اساس شهرسازی انسان گرایانه اظهار نظر کرده‌اند. به گفته لینچ، در مسیر بهسازی و نوسازی شهری باید برنامه ریزی با مشارکت مردم و مشورت با کارشناسان و هماهنگی مسئولان شهری و شهروندان صورت گیرد. جین جاکوبز (۱۹۶۱) بر اصل روابط بین فردی همسایگان و موضوع ترمیم خود و مشارکت مردم در بهسازی و بازآفرینی در ناحیه بافت‌های فرسوده و قدیمی و در اصطلاح خود «بافت‌های مشکل ساز مزمن» تأکید می‌کند. کریستوفر الکساندر (۱۹۳۶) بر ایجاد نظم ارگانیک، استفاده گسترده از مشارکت انسانی، در رابطه با بافت فرسوده شهر و مکان‌های تاریخی اشاره دارد. او همچنین به اصولی مانند مشارکت انسانی، نظم ارگانیک، تعادل پایدار (با نوسازی عناصر فرعی می‌توان به تعادل پایدار دست یافت) و هماهنگی با سازمان‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی معتقد بود (کشاورز و همکاران، ۱۳۹۰).

در عصر حاضر نیز پژوهش‌های متعددی در این ارتباط انجام شده است. به عنوان مثال می‌توان به پژوهش زرآبادی و مسعودیان (۱۴۰۱) در زمینه ارزیابی مولفه‌های موثر در طراحی مسیرهای گردشگری در محور تاریخی فرهنگی جلفا اشاره نمود که نتایج حاکی از آن است که مولفه‌هایی نظیر تاکید بر جاذبه‌های تاریخی، افزایش ایمنی و امنیت گردشگران، توجه به ابعاد زیست محیطی، افزایش نفوذپذیری، افزایش حس تعلق، ایجاد جذابیت‌های بصری و ارتقاء دسترسی‌ها از جمله مهمترین مولفه‌ها در طراحی محور جلفا با هدف ارتقاء صنعت گردشگری در این محور خواهند بود. پژوهش سجاذزاده و صاحبی (۱۴۰۱) در زمینه شناسایی عوامل موثر بر ارتقاء کیفیت گردشگری شهری در محورهای فرهنگی تاریخی محور اکباتان شهر همدان نیز، نشان می‌دهد که معیارهای اجتماعی، کالبدی، ادراکی و عملکردی تاثیر عمده‌ای بر کیفیت محورهای تاریخی- فرهنگی جهت توسعه گردشگری داشته و نتایج این تحقیق، ارتقاء شاخص‌های مبتنی بر معیار اجتماعی را به عنوان موثرترین اقدام در ارتقاء کیفیت گردشگری معرفی می‌نماید.

نتایج پژوهش حبیبی و همکاران (۱۴۰۱) نیز با هدف بررسی ظرفیت‌های مولفه‌های بازآفرینی بر اساس فرهنگ در بافت تاریخی شهر ارومیه جهت تحقق بخشی توسعه گردشگری پایدار و افزایش هویت مندی، نشان می‌دهد که تاثیرپذیری مولفه‌های بازآفرینی شهری در این محدوده به ترتیب اهمیت عبارتند از: مولفه‌های اجتماعی، مولفه‌های خلاقیت و در نهایت طراحی. و بافت تاریخی ارومیه به دلیل ارزش فرهنگی و اجتماعی، پتانسیل کم نظیری برای توسعه گردشگری دارد اما فرسودگی بافت تاریخی شهر و جدائی آن از مراکز جدید شهری و شکل‌گیری فضاهای بدون دفاع و رها شده، از موانع توسعه گردشگری و بازآفرینی شهری در بافت تاریخی این شهر محسوب می‌شود.

پژوهش صادقی و همکاران (۱۴۰۰) نیز با هدف سنجش تاثیر شاخص‌های طراحی محورهای فرهنگی از دیدگاه گردشگری خلاق و بازآفرینی فرهنگی در بافت تاریخی اصفهان، نشان می‌دهد که هم افزائی گردشگری خلاق در اشکال سخت افزاری و نرم افزاری، سازمان‌های خلاق همراه با استراتژی‌های بازآفرینی فرهنگ- مبنا نظیر گردشگری، رویدادمرداری و برندسازی می‌توانند تضمین کننده احیای بافت‌های تاریخی در بلند مدت باشند و در همین راستا ۴۰ شاخص برای سنجش کیفیت محورهای فرهنگی در چهار بعد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی ارائه گردیده است و سنجش این شاخص‌ها با تاکید بر فرهنگ بومی هر منطقه قابل ارزیابی خواهد بود. و این تحقیق نشان می‌دهد که ابعاد اجتماعی و اقتصادی در بافت تاریخی اصفهان، در مقایسه با ابعاد کالبدی و زیست محیطی از ضعف‌های بارزتری برخوردارند. همچنین می‌توان به مطالعات پوراحمد و همکاران (۱۳۹۹) در زمینه بررسی تاثیر توسعه گردشگری بر بازآفرینی بافت تاریخی در شهر تبریز اشاره کرد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که گردشگری در عین حال که می‌تواند بستری برای رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را فراهم آورد، با اتصال و پیوند در بافت تاریخی و حذف فضاهای ناکارآمد، کیفیت خدمات عمومی و منظر شهری را ارتقاء داده و از طریق افزایش سرانه فضاهای سبز شهری و کاهش آلودگی‌های محیطی، موجب افزایش کیفیات زیست محیطی خواهد شد.

چارچوب نظری این پژوهش باتوجه به کلیدواژه‌های تحقیق بصورت اسنادی و کتابخانه‌ای بامراجعه به پژوهش‌های معتبر تدوین شده است.

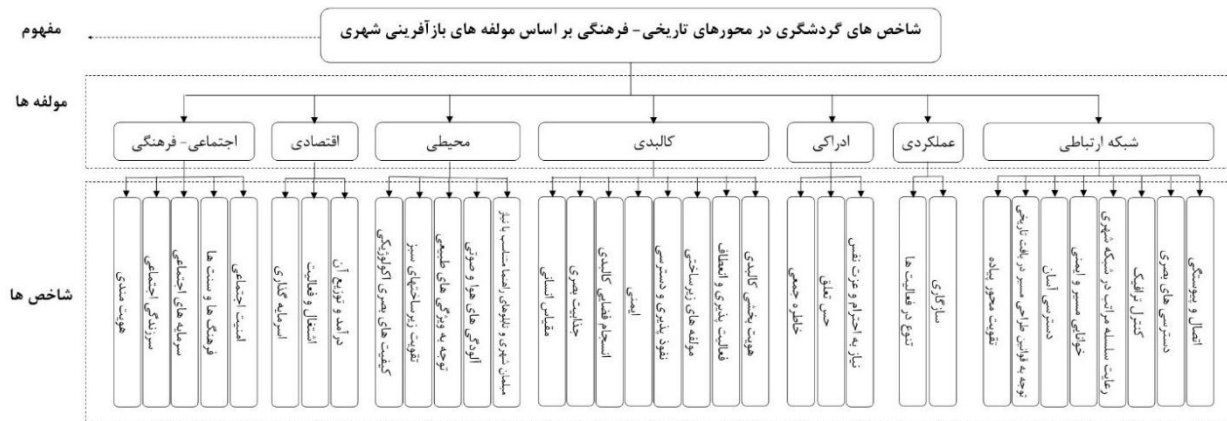
بازآفرینی در محورهای تاریخی- فرهنگی

محورهای فرهنگی داستان شهر را روایت می‌کنند (حبیبی و شیخ احمدی، ۱۴۰۱) که با داشتن پیشینه تاریخی و اهمیت فراوان برای بافت شهر، در دوران متمادی تاریخ یک شهر مورد توجه بوده است و از طرفی نقش مفصل ارتباطی بین عناصر شاخص بافت تاریخی شهری نظیر ارگ حکومتی، محلات قدیمی و غیره حلقه ارتباط بازار با این عناصر به شمار می‌آید. امروزه این محورها در بطن بافت تاریخی شهرها واقع شده‌اند که به دلیل مرکزیت شهر از حومه تجاری قوی برخوردار هستند و در کنار این موارد، از توان بالای اقتصادی به منظور بهره برداری از صنعت گردشگری و توانایی تداوم بخشی به حیات بافت را با احیای خاطره‌ها و نشانه‌ها دارند (عباس‌زاده و آیشم، ۱۳۹۷). بافت تاریخی که گاهی به غلط به آن بافت فرسوده یا ناکارآمد گفته می‌شود در واقع سند هویت هر شهر بشمار می‌روند. یکی از مشکلاتی که امروزه در شهرها مشاهده می‌شود بی‌توجهی به بافت‌های تاریخی و ارزشمند می‌باشد (مختاری و همکاران، ۱۴۰۲). در بسیاری از موارد، گردشگری شهری به دلیل وجود فضاها و فرصت‌هایی برای عرضه منابع جدید گردشگری شهری نظیر جاذبه‌ها و مناطق میراث فرهنگی، به عنوان پتانسیلی برای بازآفرینی

این گونه نواحی دیده شده است. در نتیجه در بسیاری از مراکز شهری، عرضه جاذبه‌ها و تسهیلات گردشگری برای کمک به فرآیند بازآفرینی شهری توسعه یافته و از گردشگری به عنوان یک ابزار بازآفرینی کننده استفاده شده است. گردشگری غالباً برای تشویق بازآفرینی اقتصادی در شهرها مورد استفاده قرار گرفته است؛ زیرا به عنوان یک صنعت رو به رشد شناخته شده و در نتیجه، می‌تواند اشتغال فراوانی را به دنبال داشته باشد (پوراحمد و همکاران، ۱۴۰۰). در تدوین سند باز آفرینی شهری، همواره سعی شده اهدافی برای پیشگیری و حل مسائل مناطق ناکارآمد در نظر گرفته شود و مسائل محله‌های نابسامان شهری بانگهای کل نگر و پایداری محور دنبال شود تا در کنار ارتقاء فرهنگ شهروندی، مشارکت و همکاری نهادهای محلی مشارکت واقعی رقم خورده و باشیدن صدای مردم و وضعیت اجتماعی و اقتصادی ساکنان، باتوجه به ظرفیت‌های موجود بهبود یابد. بدین ترتیب در کنار جنبه‌های فیزیکی و کالبدی، اصلاح و تقویت جنبه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و محیط زیستی نیز مورد نظر و هدف قرار می‌گیرد. بازآفرینی "تنوع کاربری و گوناگونی فعالیت‌ها" را ضروری قلمداد کرده است (زمانی و اسدپور، ۱۴۰۲). در مطالعه دیگری مشخص شد که بازآفرینی شهری در آنکارای شمالی، سهم کمی در پایداری شهری دارد و به همین دلیل تلاش‌های بیشتری جهت تحقق پایداری در پروژه‌های بازآفرینی در ترکیه لازم است. و همچنین نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تمامی جنبه‌های کلیدی توسعه شهری از جمله مسائل روانی را نیز دربر می‌گیرد (Korkmaz and Balaban, 2020). بدین ترتیب واژه "بازآفرینی پایدار شهری" بعنوان یک واژه عام، مفاهیمی نظیر بهسازی، نوسازی، بازسازی، توانمندسازی و روانبخشی شهری را دربر می‌گیرد، بکار می‌رود (ایزدفر و همکاران، ۱۴۰۰). ایده تبدیل خیابان‌های شهر به خیابان‌های عابر پیاده در طول تاریخ و در شهرهای اروپای مرکزی، اسن، آلمان اجرا شده است. این ایده برای اولین بار در قالب یک تجربه کوچک و محلی در یکی از خیابان‌های مرکز شهر پس از جنگ جهانی دوم و با آغاز دوران بازسازی شهرهای اروپایی، شکلی مشخص‌تر به خود گرفت. موفقیت این طرح در شهر اسن باعث شد که در دهه‌های بعد، اقدامات گسترده‌ای در بسیاری از شهرهای اروپایی انجام شود. به گونه‌ای که تا دهه ۱۹۸۰ میلادی، بیشتر بخش‌های مرکزی و تاریخی شهرهای بزرگ اروپا به روی خودروها بسته شدند. در آلمان بیش از پانصد شهر و در فرانسه بیش از ۱۰۰ شهر بدین منظور مورد مداخله قرار گرفتند. دکتر سید محسن حبیبی معتقد است که طراحی مسیرهای پیاده‌روی گردشگری به منظور حفاظت از بافت و رونق بخشی به صنعت گردشگری از مهم‌ترین اقدامات برای باززنده‌سازی این بافت‌ها محسوب می‌شود. زیرا نتایج مثبت این اقدام از سوی ساکنان و بهره‌برداران این مناطق به خوبی درک می‌شود و می‌تواند مداخله و مشارکت آگاهانه آن‌ها را برای بهسازی و اصلاح بافت برانگیزد. از دیدگاه وی اهمیت و ارزش این بافت‌های کهن به قدری است که حتی با محدودترین امکانات موجود، موفق شده‌اند توجه بسیاری از گردشگران را به خود جلب کنند. بنابراین ساماندهی و احیای این مراکز شهری با استفاده از پیاده راه‌ها علاوه بر دستیابی به هدف حفاظتی این بافت‌ها، بهبود کیفیت فضاهای مربوط و تجهیز مناسب آن‌ها نه تنها نیازهای ساکنان برای برخورداری از فضاهای شهری مطلوب جهت زندگی روزمره را برآورده می‌کند، بلکه چرخه توسعه گردشگری در این بافت را فعال می‌نماید و این امر نه تنها موجب افزایش هویت اجتماعی و فرهنگی مجموعه بافت می‌شود، بلکه توسعه گردشگری را در این شرایط ترویج می‌کنند و این نه تنها شناخت اجتماعی و فرهنگی را افزایش می‌دهد، بلکه راه حلی موثر و آگاهانه است. با وجود بیش از چهارده دهه اقدامات مرتبط در برخی از کشورهای جهان، طراحی راه‌ها در کشور ما یک معضل جدید است و متأسفانه جدای از تحقیقات علمی به نام «احیای محور تاریخی» اقدام جدی صورت نگرفته است و تاکنون تنها در شهرهای بزرگ و تاریخی مانند: تبریز، اصفهان، شیراز و تهران (فقط در محور بازار، باغ سپه سالار، کوچه مروی و ...) اجرای این موارد صورت گرفته است (ملک نیا و جهانیان، ۱۳۹۱). نتایج تحقیقات یوسفی شهیر و همکاران در پژوهشی توصیفی-تحلیلی نشان می‌دهد که گردشگران به کیفیت شبکه‌های دسترسی و سهولت دسترسی به توقفگاه‌ها اهمیت می‌دهند. همچنین اینگونه مسیرها که جهت حرکت پیاده طراحی می‌شوند، در ارائه بافت‌ها و عناصر ارزشمند آن‌ها به عنوان راوی و راهنمای مناسب، می‌تواند گردشگران را با این بافت‌ها آشنا کند و از سوی دیگر راهکاری است که زندگی را در این بافت‌ها جاری می‌کند (یوسفی شهیر و همکاران، ۱۳۹۴). تقوایی و طاهری در مطالعات خود با عنوان بررسی تاثیر بازآفرینی شهری بر گردشگری به این نتایج دست یافتند بازآفرینی شهری تأثیر قابل توجهی بر گردشگری شهری داشته و به میزان تغییرات در بازآفرینی شهری، گردشگری شهری نیز دستخوش تغییرات مشابه می‌شود. همچنین، بازآفرینی شهری بر عناصر تعاملات اجتماعی، ایجاد سرزندگی و حس تعلق مکانی در بین گردشگران اثرگذار است (تقوایی و طاهری، ۱۴۰۰). نتایج پژوهش زرآبادی و مسعودیان (۱۴۰۱) بیان می‌شود که در طراحی مسیرهای گردشگری در محوره‌های تاریخی و فرهنگی، لازم است به مؤلفه‌هایی مانند توجه و تأکید بر جاذبه‌های میراثی، افزایش ایمنی و امنیت، ابعاد زیستی، نفوذپذیری و دسترسی مؤثر توجه ویژه‌ای شود سپس باید به ترتیب اهمیت، به خوانایی و مسیریابی، رعایت مقیاس انسانی، جذابیت بصری مسیر، تنوع و گوناگونی، انعطاف‌پذیری و حس تعلق به مکان نیز پرداخته شود (زرآبادی و مسعودیان، ۱۴۰۱). با توجه به مطالب ارائه شده در متن مقاله و محتوای منابع موجود در قسمت‌های پیشینه پژوهش و چارچوب نظری شاخص‌های گردشگری در بافت‌های تاریخی براساس مؤلفه‌های بازآفرینی شهری پایدار توسط نگارندگان در جدول و نمودار زیر نشان داده شده است.

جدول ۱. شاخص‌های گردشگری در محورهای تاریخی و فرهنگی براساس مولفه‌های بازآفرینی پایدار شهر

مولفه‌های بازآفرینی شهری پایدار	شاخص‌های گردشگری در محورهای تاریخی و فرهنگی براساس مولفه‌های بازآفرینی	منابع
فرهنگی - اجتماعی	هویت مندی	Habibi and Irandoost and Sheikhhahmadi, 2022 & Mokhtari and Nejadbrahimi and Mirgholami, 2023 & Maleknia and Jahanian, 2011
	سرزندگی اجتماعی	Keshavarz and Habibi and Pourahmad, 2010 & Taghvaei and Taheri, 2020 & Zarabadi and Masoudian, 2022
	سرمایه‌های اجتماعی	Keshavarz and Habibi and Pourahmad, 2010
	فرهنگ‌ها و سنت‌ها	Habibi and Irandoost and Sheikhhahmadi, 2022 & Mokhtari and Nejadbrahimi and Mirgholami, 2023 & Zarabadi and Masoudian, 2022
	امنیت اجتماعی	Keshavarz and Habibi and Pourahmad, 2010 & Taghvaei and Taheri, 2020 & Korkmaz and Balaban, 2020
اقتصادی	سرمایه گذاری	Abbaszadeh and Ayashm, 2017
	اشتغال و فعالیت	Abbaszadeh and Ayashm, 2017 & PourAhmad, et al., 2021
	درآمد و توزیع آن	Abbaszadeh and Ayashm, 2017 & PourAhmad, et al., 2021
محیطی	کیفیت‌های اکولوژیکی بصری	Zarabadi and Masoudian, 2022
	توجه به وبژگی‌های طبیعی	Zarabadi and Masoudian, 2022
	تقویت زیرساخت‌های سبز	Zarabadi and Masoudian, 2022
	آلودگی‌های هوا و صوتی	Zarabadi and Masoudian, 2022
	میلان شهری و تابلوهای راهنما متناسب با نیاز	Zarabadi and Masoudian, 2022 & Maleknia and Jahanian, 2011 & YousefiShahir and HosseinzadehDalir and Bagheri, 2014
کالبدی	مقیاس انسانی	Keshavarz and Habibi and Pourahmad, 2010 & Zarabadi and Masoudian, 2022
	جذابیت بصری	Maleknia and Jahanian, 2011 & Zarabadi and Masoudian, 2022
	انسجام کالبدی و فضایی	Keshavarz and Habibi and Pourahmad, 2010 & Maleknia and Jahanian, 2011
	ایمنی	Zarabadi and Masoudian, 2022
	دسترسی و نفوذپذیری	Zarabadi and Masoudian, 2022
	مولفه‌های زیرسازی	Zarabadi and Masoudian, 2022 & YousefiShahir and HosseinzadehDalir and Bagheri, 2014
	انعطاف و فعالیت پذیری	Keshavarz and Habibi and Pourahmad, 2010 & Zarabadi and Masoudian, 2022
	هویت بخشی کالبدی	Maleknia and Jahanian, 2011
ادراکی -ذهنی	خاطره جمعی	Maleknia and Jahanian, 2011 & Zarabadi and Masoudian, 2022
	حس تعلق	YousefiShahir and HosseinzadehDalir and Bagheri, 2014 & Taghvaei and Taheri, 2020 & Zarabadi and Masoudian, 2022
	نیاز به احترام و عزت نفس	Keshavarz and Habibi and Pourahmad, 2010 & Maleknia and Jahanian, 2011 & Taghvaei and Taheri, 2020
	تنوع در فعالیت‌ها	Zamani and Asadpour, 2023 & Zarabadi and Masoudian, 2022
عملکردی	سازگاری	Zarabadi and Masoudian, 2022 & Izadfar, et al., 2021
	تقویت محور پیاده	Maleknia and Jahanian, 2011
شبکه ارتباطی	توجه به قوانین طراحی مسیر در بافت تاریخی	Zarabadi and Masoudian, 2022
	دسترسی آسان	Zarabadi and Masoudian, 2022 & YousefiShahir and HosseinzadehDalir and Bagheri, 2014
	خوانایی مسیر و ایمنی	YousefiShahir and HosseinzadehDalir and Bagheri, 2014 & Zarabadi and Masoudian, 2022
	رعایت سلسله مراتب در شبکه شهری	Zarabadi and Masoudian, 2022
	کنترل ترافیک	Zarabadi and Masoudian, 2022
	دسترسی‌های بصری	Zarabadi and Masoudian, 2022 & YousefiShahir and HosseinzadehDalir and Bagheri, 2014
	اتصال و پیوستگی	YousefiShahir and HosseinzadehDalir and Bagheri, 2014 & Zarabadi and Masoudian, 2022

شکل ۱. نمودار شاخص های گردشگری در محورهای تاریخی- فرهنگی بر اساس مولفه های بازآفرینی شهری

گردشگری سبز شهری (اکوتوریسم شهری)

گردشگری شهری تا دهه ۱۹۸۰ به عنوان یک مقوله ناشناخته در تحقیقات باقی ماند و به اندازه کافی قابل توجه نبود تا در سیاست، چارچوبها و برنامه ریزیها مورد توجه قرار گیرد. با وجود این که، شهرهایی مانند آمستردام، نیویورک، هنگ کنگ، لندن و سنگاپور به آرامی به عنوان مقاصد گردشگری شهری پر جنب و جوش شناخته شدند، اما به گفته فاندلی (۲۰۰۰) اولین بار واژه "اکوتوریسم شهری" در سال ۱۹۹۶ توسط انجمن گردشگری سبز تورنتو^۱ (GTA) پیشنهاد شد که ایده "اکوتوریسم" را در محدوده شهر تورنتو اجرا کرد. و توضیح داد که اکوتوریسم نوعی سفر به مناطق طبیعی است که با هدف حفظ محیط زیست و حفظ زندگی و رفاه ساکنان محلی انجام می شود. (Andari, 2016) مفهوم اکوتوریسم شهری پیشنهاد شده توسط این انجمن نشان می دهد که چگونه شهرها توسعه می یابند و چگونه مقاصد گردشگری از مسائل تجاری و تجربیات گردشگری پدیدار می شوند. این اقدامات سازمان یافته گردشگری سبز شهری اکنون در بسیاری از شهرهای جهان اجرا می شود، از جمله: ویکتوریا، سان بری، ریودوژانیرو (مثنوی و همکاران، ۱۳۹۴) و هدف آنها بیان مزایای اقتصادی و اجتماعی تحقق گردشگری مبتنی بر طبیعت با استفاده از مفهوم اکوتوریسم است. با دقت در متن این هدف، مشخص است که آنچه این گروه، از اکوتوریسم شهری انتظار دارند در واقع پاسخ به همان سه مفهوم حفظ تنوع زیستی، سفر آموزشی و ارتقاء اقتصاد محلی است و آن را با وضع موجود شهر تورنتو تطابق داده اند. از دهه ۱۹۹۰ به بعد ورود مفهوم گردشگری سبز به موضوع گردشگری شهری به چشم می آید. گردشگری سبز اصطلاحی است که منجر به گردشگری پایدار شده و تاکید آن بر محیط زیست پایدار، اقتصاد، اجتماع و فرهنگ است (صبیانی، ۱۳۹۶). در مقاله ای که GTA در مورد فعالیت های خود ارائه کرده است، گردشگری سبز شهری (اکوتوریسم شهری) برنامه ای بود که سفر، کشف و بینش را در داخل و اطراف منطقه شهری و همچنین فرصت لذت بردن و قدردانی از ارزش های شهر را فراهم می کند. در کنفرانسی با نام «کنفرانس اکوتوریسم شهری» که در سال ۲۰۰۴ در کانادا برگزار شد، اکوتوریسم شهری به عنوان فعالیت هایی برای حفاظت از شهرها و سفر طبیعت گردی به شهرها تعریف شده است و اولین مطالعات در مورد اکوتوریسم شهری با بکارگیری اصول اکوتوریسم در شهر به عنوان گردشگری سبز آغاز شد (Akkuş and Gül, 2022). مناطق شهری در سطح جهان در حال رشد سریع هستند و چالش های زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی قابل توجهی را ایجاد می کنند. ادغام اکوتوریسم در برنامه ریزی شهری به عنوان یک استراتژی حیاتی برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار در حال ظهور است. اکوتوریسم شهری، ترکیبی از اصول اکوتوریسم سنتی با ویژگی های شهری، مسیری را برای ارتقای پایداری و در عین حال افزایش کیفیت زندگی برای ساکنان شهری و بازدیدکنندگان ارائه می دهد. این مفهوم در اواخر قرن بیستم به عنوان پاسخی به تأثیرات منفی گردشگری انبوه بر منابع طبیعی و فرهنگی مطرح شد و با تشدید شهرنشینی، نیاز به انطباق اصول اکوتوریسم با محیط های شهری به رسمیت شناخته شد. اکوتوریسم به دلیل درک فزاینده از طبیعت و مکان های میراثی و شناخت نقش گردشگری در ارتقای حفاظت و مزایای اجتماعی-اقتصادی، با محیط های شهری سازگار است (Chamaratana & Liu, 2024). شهر، برای درک منابع طبیعی و فرهنگی به بازدیدکنندگان ارائه می شود. این برنامه باید تجربه هایی را برای گردشگران فراهم کند که شامل فعالیت های بدنی، خلاقیت ذهنی و تعاملات اجتماعی متنوع باشد. این اهداف از طریق پیاده روی، دوچرخه سواری و استفاده از حمل و نقل عمومی به سلامت محیط زیست ساکنان و همچنین توسعه پایدار اجتماعی-اقتصادی محلی و نشاط آنها منجر شود. البته گیسون و همکاران در ادامه مقاله مفصلاً به شرایط شهر تورنتو اشاره و وضعیت اکولوژیک شهر را توصیف می کنند (صبیانی، ۱۳۹۶).

^۱. Green Tourism Association

مهمترین مقاله تحلیلی اکوتوریسم شهری را می‌توان مقاله هایقام و لوک از دانشگاه اتاگو نیوزیلند دانست. هدف مقاله آن‌ها بررسی توسعه اکوتوریسم در نیوزیلند و بیان محدودیت‌هایی است که شامل مشخصات اکوتوریسم برای چنین توسعه‌ای است. بنابراین، نویسندگان با بررسی و طبقه‌بندی تعاریف مختلف گردشگری از دهه ۱۹۸۰، شباهت‌ها و تفاوت‌های نظرات را آشکار می‌کنند. اکنون تلاش می‌شود با نشان دادن سه مثال کاربردی نشان دهند که چگونه می‌توان توسعه اکوتوریسم را در حوزه شهری پیاده کرد و برغم تناقضات، توانایی بیشتری درتأمین آرمان‌ها و اهداف فعالان اکوتوریسم دارد. فرآیند بررسی مفهوم اکوتوریسم شهری در حین تحقیق بر روی نمونه‌های عملی هایقام توسط (J. Seong, 2007) معرفی شد که مفهوم اکوتوریسم شهری را با مروری کوتاه بر ادبیات توسعه پایدار و اکوتوریسم ارائه کرد. دو مطالعه موردی شهر تورنتو پروژه GTA و منطقه Meadowlands نیوجرسی، استراتژی‌هایی را برای دستیابی به گردشگری سبز شهری در سئول، کره جنوبی ارائه می‌کنند. وو و همکاران فنی‌ترین تحلیل‌ها را درخصوص گردشگری سبز شهری ارائه داده‌اند. آن‌ها از طریق یک مقاله تحلیلی-توصیفی که براساس گزارش پروژه‌ای مشترک با مرکز ملی علوم تایوان تهیه کرده بودند، سعی کردند با استفاده از منطق فازی بر ابهامات مربوط به اکوتوریسم شهری غلبه کنند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در تحقیقات گردشگری سبز در شهرها، شاخص‌های اقتصادی نسبت به شاخص‌های اجتماعی و زیست‌محیطی اهمیت کمتری دارند. علاوه بر این، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مشارکت اجتماعی نقش مهمی در توسعه اکوتوریسم شهری ایفا می‌کند (صباغی و طبیبیان، ۱۳۹۶). همچنین می‌توان به پژوهش (Vilena Yu. Zhilenko, ۲۰۲۴) از دانشگاه بلگورود روسیه در ضرورت ایجاد چارچوب‌های بوم‌گردی در مناطق شهری با کارکرد حفاظت از قلمرو طبیعی و توسعه اکوتوریسم شهری، مطالعات (Chamaratana و Liu, ۲۰۲۴) با هدف تقویت اکوتوریسم شهری پایدار با مقایسه سیاست‌ها و شیوه‌های توسعه اکوتوریسم شهری در تایلند و چین با هدف ایجاد یک چارچوب پایدار قابل اجرا برای توسعه اکوتوریسم شهری، پژوهش افتخاری و همکاران (۱۴۰۰) در زمینه ارائه الگوی مدیریت اکوتوریسم شهری کوهستانی از دیدگاه گردشگران در شهر مریوان نشان می‌دهد که این شهر در وضعیت مطلوبی قرار ندارد و از مدیریت یکپارچه تبعیت نمی‌کند در حالی که الگوی یکپارچه حکمروائی، الگوی سازگار مدیریت اکوتوریسم خواهد بود. و مطالعات صباغی و طبیبیان (۱۳۹۶) در زمینه بررسی چالش نظری و تبیین انگاره اکوتوریسم شهری و بیان شکل‌گیری ادبیات اکوتوریسم شهری اشاره کرد. اغلب این مطالعات نیز نشان می‌دهند که ارتقاء گردشگری شهری از طریق دو عامل مهم انجام پذیر است: عامل اول، افزایش انگیزه گردشگران برای تجربه جاذبه‌های فرهنگی و رویدادها در مقاصد شهری و عامل دوم از سوی سیاست‌گذاران شهری بود که هدفشان احیای اقتصاد شهری از طریق گردشگری شهری به عنوان بخشی از برنامه‌های توسعه اقتصادی مکان محور است. (Burton & Rogerson, 2023)

در حقیقت، اکوتوریسم شهری تعاریف مختلفی دارد که ماهیت چندوجهی آن را منعکس می‌کند. دیوی و همکاران (2023) اکوتوریسم شهری را به عنوان "مفهومی از اکوتوریسم توسعه یافته در مناطق شهری با استفاده از محیط شهری برای لذت بردن و قدردانی گردشگران نسبت به محیط‌های طبیعی و فرهنگی، پایداری اکولوژیکی، توسعه اقتصادی و ترویج فرهنگ جامعه محلی" تعریف می‌کند. سفیان و همکاران (2024) آن را به عنوان پروژه‌های اکوتوریسم در جنگل‌های شهری با حمایت مشارکت جامعه، با تمرکز بر آگاهی از خدمات اکوسیستم برای دستیابی به توسعه شهری پایدار توصیف می‌کنند. این برنامه بر حداکثر کردن منافع محلی، تشویق جوامع محلی به عنوان میزبان، سرمایه‌گذار و راهنما، و آموزش بازدیدکنندگان و ساکنان در مورد مسائل زیست محیطی، منابع میراث و پایداری تاکید دارد. (Akkuş and Gül, 2022) اشاره می‌کنند که اکوتوریسم شهری به اکوسیستم‌های طبیعی شهرها احترام می‌گذارد و بر کاوش و بازدید از منابع طبیعی و فرهنگی تاکید دارد. اهداف اصلی آن حفاظت و نوسازی میراث طبیعی و فرهنگی، به حداکثر رساندن منافع محلی، افزایش آگاهی شهروندان و بازدیدکنندگان از مسائل زیست محیطی و ارزش میراث تاریخی و کاهش ردپای اکولوژیکی است. این تعاریف و تئوری‌ها درک اساسی از محتوای گسترده و اهداف چندگانه اکوتوریسم شهری را ارائه می‌دهند و به دستیابی به توسعه پایدار بیشتر گردشگری در محیط‌های شهری کمک می‌کنند. و امروزه بر اساس گزارش شورای سفر و جهانگردی جهان (WTTC) در سال ۲۰۱۷، گردشگری شهری در حدود ۱۰ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان و ۵ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌ها و ۷ درصد از صادرات جهان و همچنین یک شغل از هر ۱۰ شغل را به خود اختصاص می‌دهد. (Roxas et al., 2020) در سطح جهانی، اکوتوریسم شهری با نمونه‌هایی مانند پارک طبیعی آماگر در دانمارک، که از یک زمین بایر به یک مقصد اکوتوریسمی پررونق از طریق بازگرداندن حیات شهری تبدیل شد، در حال رشد است. پروژه‌های مشابه در نیویورک و سئول روند جهانی احیای شهری و مزایای بالقوه آن برای اکوتوریسم و جوامع محلی را نشان می‌دهد. (Chamaratana & Liu, 2024) در همین ارتباط، حقی و حیدرزاده (۱۴۰۰) در پژوهش خود عوامل پیشران در تحقق گردشگری پایدار شهری با رویکرد اکوتوریسم را مشخص کردند. این محققان نشان دادند که برای تحقق گردشگری پایدار شهر خوانسار، تدوین برنامه‌های بلندمدت برای توسعه گردشگری و وجود جاذبه‌های گردشگری، آثار تاریخی و حفاظت از آن‌ها بیشترین تاثیر را داشته‌اند.

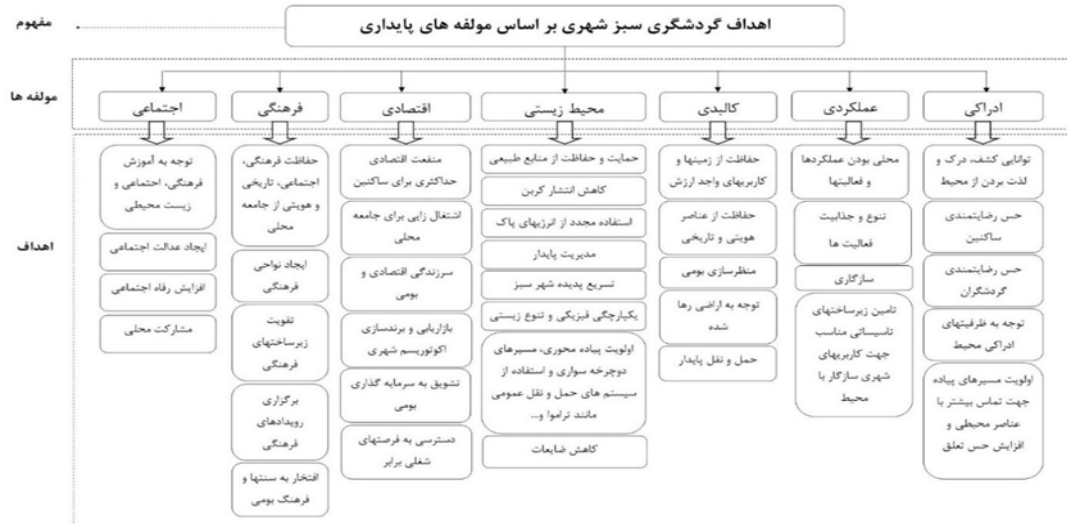
اما مطالعات نشان می‌دهند که گردشگری شهری در کنار تمام مزایای خود، در صورت عدم برنامه ریزی صحیح، می‌تواند پیامدهای منفی متعددی بر محیط زیست و جامعه انسانی داشته باشد. همان گونه که نتایج تحقیق شهیبیان در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که اکوتوریسم شهری

در عین حال که اثرات مثبت اقتصادی انکار ناپذیری بر جامعه شهری دارد، در کنار خود می‌تواند پیامدهای مثبت و منفی دیگری در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی را نیز در شهر میزبان به همراه داشته باشد. اثرات منفی نظیر تغییرات گسترده شکل و بافت شهر، کاربری زمین، افزایش ساخت و سازها، افزایش فصلی جمعیت، امکان ایجاد بحران در زیرساخت‌ها، ایجاد انواع آلودگی‌ها و امکان تغییر در الگوهای فرهنگی- اجتماعی شهر خواهد بود. اما این تحقیق نشان می‌دهد که تأثیرپذیری ساکنان بخش‌های مختلف شهر از اثرات متفاوت بوده و لازم است در ارزیابی نحوه و میزان این اثرات به تفکیک مورد تحلیل قرار گیرد (شهپایان، ۱۳۹۲). در عین حال بر اساس منابع مختلف می‌توان دریافت که اکوتوریسم شهری یک فعالیت گردشگری چندوجهی است که مسئولیت‌پذیر، محافظه کارانه، مشارکتی، زیست‌محیطی، انعطاف‌پذیر و کنش‌گرا است. اکوتوریسم شهری چهار مزیت اصلی دارد: ۱. منفعت اقتصادی و سیاسی، ۲. منفعت اجتماعی- فرهنگی، ۳. منفعت اکولوژیکی و زیست محیطی ۴. تصویر شهری و منفعت برای هویت (Akkuş and Gül, 2022). مطالعات متعددی انجام شده‌اند که نشان می‌دهند در یک شهر، بیشترین پتانسیل برای توسعه اکوتوریسم شهری مربوط به عناصر اکولوژیکی شهر خواهد بود (Zhilenko V. Yu, 2024). کریمی و همکاران (۱۴۰۳) نیز نشان دادند که منطقه ۲۲ شهر تهران علیرغم وجود پتانسیل‌های تقلید ناپذیر و ارزشمند گردشگری، به دلیل از بین رفتن عرصه‌های طبیعی با روند ساخت و سازهای بزرگ مقیاس و تقلیل اراضی جنگلی منطقه به دلیل کمبود منابع آبی و افزایش آلودگی‌های منطقه و همچنین ایجاد اختلال در مسیر باد به دلیل وجود ساختمان‌های بلند مرتبه، نقش غیرقابل انکاری بر توسعه پایدار گردشگری شهری در این منطقه داشته است. و به منظور به حداقل رساندن این آسیب‌ها، مدیریت و برنامه ریزی صحیح و اصولی و مبتنی بر توان اکولوژیک منطقه، همراه با مشارکت اجتماعی و ایجاد فرصت‌های اقتصادی برای جامعه محلی موضوعی جدی و مهم به نظر می‌رسد تا به حفظ توازن اکولوژیک و ارتقاء کیفیت زندگی مردم منطقه کمک کند (کریمی و همکاران، ۱۴۰۳). از سوی دیگر با توجه به مطالعات مثنوی و همکاران، در تحقق اکوتوریسم شهری شاخص‌های اقتصادی نقش کمتری نسبت به شاخص‌های اجتماعی و محیطی دارند. و با دقت در اهداف گردشگری سبز شهری می‌توان نتیجه گرفت که عوامل اجتماعی و فرهنگی و اکولوژیکی در شکل‌گیری آن‌ها تأثیرگذاری بیشتری دارند (مثنوی و همکاران، ۱۳۹۴). کیانی سلمی و بسحاق (۱۳۹۶) نیز جهت بهبود ساز و کار اثرگذاری اکوتوریسم بر توسعه شهری کاشان مواردی نظیر سازو کارهای افزایش مشارکت و آموزش جامعه محلی جهت کاهش اثرات منفی گردشگری و حفاظت از محیط زیست، ایجاد عدالت اقتصادی و اجتماعی، توجه به بنیان‌های فرهنگی و ارزشی شهر کاشان، جلوگیری از تغییر کاربری اراضی کشاورزی، تدوین ضوابط ساخت و ساز و بکارگیری معماری سازگار با محیط شهری کاشان و همچنین تامین خدمات ایمنی، امنیتی، بهداشتی و درمانی مورد نیاز گردشگران را پیشنهاد می‌کنند. براساس مطالعات انجام شده و اطلاعات ارائه شده در منابع موجود، اهداف گردشگری سبز شهری پایدار طبق نظر محققان و اندیشمندان این حوزه به صورت جدول و نمودار در قالب عوامل / اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، محیط زیستی، کالبدی، عملکردی و ادراکی- ذهنی که هریک به دنبال دستیابی به اهداف مشخصی خواهند بود، توسط نگارندگان ارائه شده است.

جدول ۲- اهداف اکوتوریسم شهری براساس مولفه‌های پایداری

مولفه‌های پایداری گردشگری	اهداف اکوتوریسم شهری	اندیشمند و محقق
اجتماعی	توجه به آموزش فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی	وو و همکاران، هایقام و لوک، صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta (2004) و Akkuş and Gül, 2022
	ایجاد عدالت اجتماعی	قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از Dodde&Joppe (2005) و انجمن جهانی اکوتوریسم (TIES)
	افزایش رفاه اجتماعی	گیبسون، هایقام و لوک و Vilena Yu. Zhilenko (2024)
	مشارکت محلی	گیبسون، صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta (2004) و قلندریان (۲۰۲۲)
فرهنگی	حفاظت فرهنگی، تاریخی، اجتماعی و هویتی از جامعه محلی	وو و همکاران، هایقام و لوک، صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta (2004) و Vilena Yu. Zhilenko (2024)
	ایجاد نواحی فرهنگی	قلندریان به نقل از هایقام و لوک (۲۰۰۱) و Andari, 2016
	تقویت زیرساخت‌های فرهنگی	Andari, 2016 و قلندریان (۲۰۱۶) به نقل از Dodde&Joppe (2001) (2005) & Weaver (2005)
	برگزاری جشنواره‌ها و رویدادها	قلندریان (۲۰۱۶) به نقل از Dodde&Joppe (2001) (2005)
	افتخار به سنت‌ها و فرهنگ‌ها	هایقام و لوک، صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta (2004)، Vilena Yu. Zhilenko (2024) و Andari, 2016

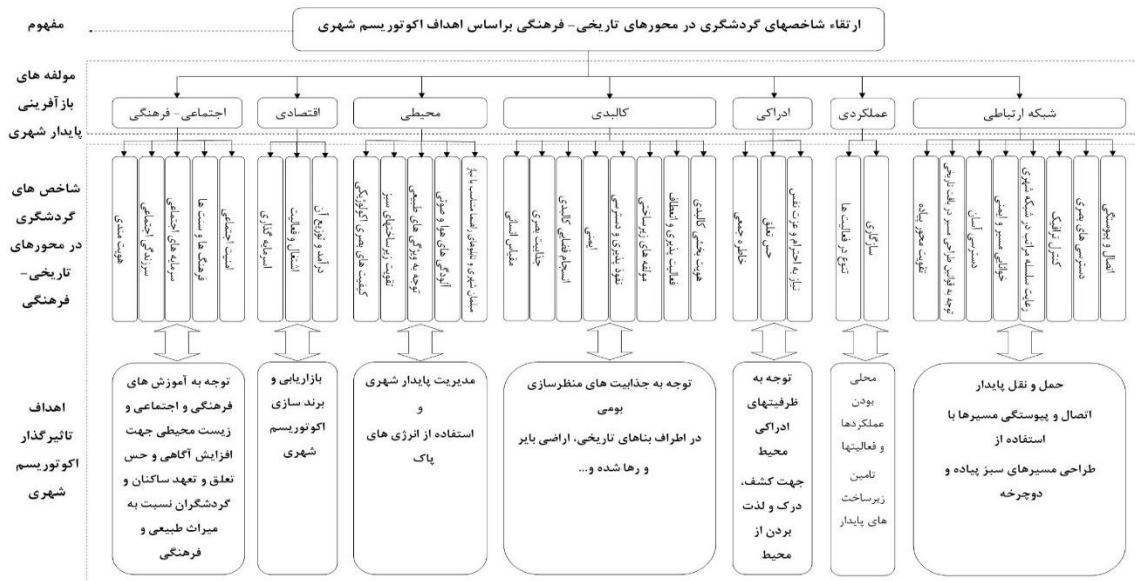
موقفه‌های پایداری گردشگری	اهداف اکوتوریسم شهری	اندیشمند و محقق
اقتصادی	منفعت اقتصادی حداکثری جامعه محلی	وو و همکاران، هایقام و لوک، صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta(2004) و قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از گیبسون
	اشتغالزایی برای جامعه محلی	گیبسون، هایقام و لوک و Vilena Yu. Zhilenko (2024) و Andari, 2016
	سرزندگی اقتصادی بومی	قلندریان (۲۰۲۲)، گیبسون در پروژه GTA تورنتو و Andari, 2016
	بازاریابی و برندسازی اکوتوریسم شهری	قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از انجمن GTA Akkuş and Gül, 2022
	تشویق به سرمایه گذاری بومی	وو و همکاران، صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta(2004) و قلندریان (۲۰۲۲)
	دسترسی به فرصت‌های شغلی برابر	قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از Backman, Wright (2001)
محیط زیستی	حمایت و حفاظت از منابع طبیعی	وو و همکاران، هایقام و لوک، گیبسون Vilena Yu. Zhilenko (2024)
	کاهش انتشار کربن	وو و همکاران، صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta(2004) Akkuş and Gül, 2022
	استفاده مجدد از انرژی‌های پاک	گیبسون، قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از Kipper(2013)&Wang&HO(2010)
	مدیریت پایدار	گیبسون، قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از انجمن WHO و GTA
	تسریع پدیده شهر سبز	صباغی (۲۰۱۶) به نقل از فرلسون، قلندریان (۲۰۲۲) و Akkuş and Gül, 2022
	یکپارچگی فیزیکی و تنوع زیستی	Vilena Yu. Zhilenko (2024)، قلندریان (۲۰۲۲) و Akkuş and Gül, 2022
	اولویت پیاده محوری، مسیرهای دوچرخه و حمل و نقل عمومی	گیبسون در پروژه GTA تورنتو، هایقام و لوک، مثنوی و همکاران (۲۰۱۴) و Andari, 2016
	کاهش ضایعات	وو و همکاران، گیبسون، صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta(2004) و مثنوی و همکاران (۲۰۱۴)
کالبدی	حفاظت از زمین‌ها و کاربری‌های واجد ارزش	وو و همکاران، هایقام و لوک، گیبسون، قلندریان (۲۰۲۲) و Andari, 2016
	حفاظت از عناصر هویتی و تاریخی	وو و همکاران، هایقام و لوک، گیبسون، Akkuş and Gül, 2022 و صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planeta(2004)
	منظرسازی بومی	قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از هایقام و لوک (۲۰۰۲)
	توجه به اراضی رها شده و بایر	هایقام و لوک، Chamaranta&Liu(2024) به نقل از Kaee و همکاران (۲۰۱۹)
	حمل و نقل پایدار	قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از Kipper(2013)، هایقام و لوک و انجمن GTA
عملکردی	محلی بودن عملکردها و فعالیت‌ها	صباغی (۲۰۱۶) به نقل از کنفرانس Planet(2004) و قلندریان (۲۰۲۲)
	تنوع و جذابیت فعالیت‌ها	Akkuş and Gül, 2022 و Chamaranta&Liu(2024)
	سازگاری	Akkuş and Gül, 2022 و Chamaranta&Liu(2024)
	تامین زیرساخت‌های تاسیساتی مناسب جهت کاربری‌های شهری سازگار با محیط	Akkuş and Gül, 2022
ادراکی- ذهنی	توانایی کشف، درک و لذت بردن از محیط	گیبسون در پروژه GTA تورنتو، قلندریان (۲۰۲۲) به نقل از Weaver(2005)، Akkuş and Gül, 2022
	حس رضایتمندی ساکنان	قلندریان (۲۰۲۲)
	حس رضایتمندی گردشگران	قلندریان (۲۰۲۲)
	توجه به ظرفیت‌های ادراکی محیط	گیبسون، قلندریان (۲۰۲۲)
	اولویت مسیر پیاده جهت ارتباز بیشتر با محیط و افزایش حس تعلق	گیبسون، قلندریان (۲۰۲۲) و Andari, 2016

شکل ۲. نمودار اهداف گردشگری سبز شهری براساس مولفه های پایداری

باتوجه به مبانی بازآفرینی پایدارمشخص شد که این رویکرد از تمام زوایای زندگی شهری به مسائل شهری می نگرد. بررسی نقش گردشگری از منظر بازآفرینی پایدار بافت قدیم، می تواند ارتباط آن را با کل متغیرهای کیفیت زندگی همراه سازد. بنابراین این مسئله از چالش های اساسی شهرهاست که گردشگری چگونه می تواند به احیا و بازآفرینی پایدار بافت قدیم شهرها کمک کند. در شکل زیر نیز اهداف گردشگری بر اساس مولفه های پایداری جهت بهره گیری در این تحقیق جمع بندی و ارائه گردیده است.

به منظور بررسی ارتباط میان گردشگری و بازآفرینی پایدار شهری ابعاد و شاخص های بازآفرینی پایدار شهری ملاک عمل قرار می گیرند بدین ترتیب گردشگری مانند هر پدیده دیگری در صورتی می تواند باعث بازآفرینی شهری شود که در راستای اهداف و زمینه های توسعه پایدار شهری قرار گیرد (احمدیفر و همکاران، ۱۴۰۲). با توجه به این مقدمه کوتاه و مواردی که در بالا در زمینه مفهوم گردشگری در محورهای تاریخی- فرهنگی و اکوتوریسم شهری ارائه شد مشخص است که این دو مفهوم در شاخص ها و اهداف نقاط مشترک بسیاری با هم دارند که اهداف اکوتوریسم شهری در مواردی می تواند موجب ارتقاء شاخص های گردشگری در محورهای تاریخی- فرهنگی شود براین اساس شکل ۳ با توجه به مطالب ارائه شده ارتباط مفهومی بین گردشگری سبز شهری و مولفه های گردشگری در محورهای تاریخی و فرهنگی را نشان می دهد.

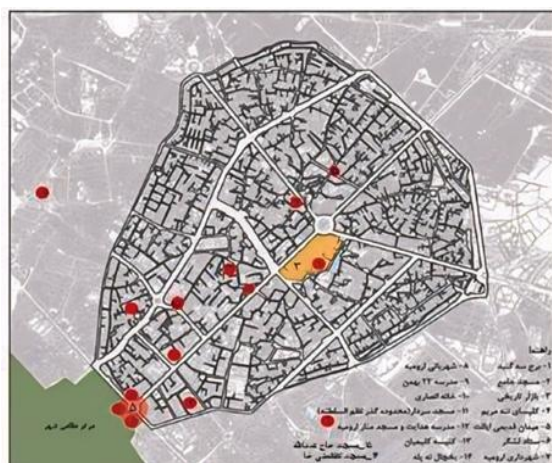
شکل ۳- ارتباط مفهومی شاخص های گردشگری در محورهای تاریخی- فرهنگی و اهداف اکوتوریسم شهری

مواد و روش تحقیق

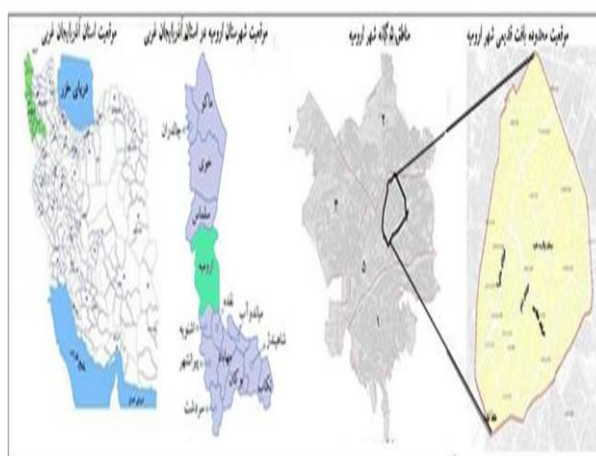
پژوهش حاضر با توجه به ماهیت محتوا جهت تدوین راهبرد به روش توصیفی-تحلیلی و از تلفیق روش‌های کیفی و کمی استفاده شده است. چارچوب نظری با استفاده از روش‌های معمول در مطالعات محیطی شامل بررسی‌های اسنادی و مطالعات می‌دانی نظیر مراجعه به کتابخانه و مراکز اطلاعاتی در محدوده مورد مطالعه انجام شد. طبقه بندی و تجزیه و تحلیل داده‌ها و شاخص‌های مرتبط با بازآفرینی محورهای فرهنگی-تاریخی و عوامل راهبردی محیط درونی و بیرونی با استفاده از تکنیک سوات انجام شد. در ادامه، نتایج SWOT با استفاده از ماتریس‌های آنالیز درونی (IFE) و بیرونی (EFE) تحلیل شده و در نهایت خروجی ماتریس‌ها و اولویت بندی عوامل درونی و بیرونی با استفاده از ماتریس برنامه ریزی استراتژیک کمی QSPM جهت اولویت بندی راهبردها مورد استفاده قرار گرفت که در این پژوهش مشخص شد که راهبردهای SO دارای اولویت هستند. به عبارت دیگر، شاخص‌ها بر اساس معیارهایی نظیر پایداری، سازگاری با رویکرد گردشگری سبز شهری و تناسب با شرایط بومی محور فرهنگی-تاریخی شهر ارومیه مورد بررسی و رتبه بندی قرار گرفتند. همچنین با استفاده از پرسشنامه که اعتبار آن توسط اساتید متخصص مجموعه مهندسی طراحی محیط زیست دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تایید شده بود در یک مجموعه ۶۰ نفره از کارشناسان میراث فرهنگی و گردشگری، شهرداری محدوده مورد مطالعه و مردم محلی ارزیابی عوامل و مولفه‌های درونی و بیرونی موثر بر اکوتوریسم شهری و بازآفرینی شهری با بهره گیری از نرم افزار spss 19 انجام شد. جامعه آماری نیز به روش تصادفی انتخاب شد.

قلمرو پژوهش

شهر ارومیه، مرکز استان آذربایجان غربی، در فاصله ۱۸ کیلومتری دریاچه ارومیه و در جلگه‌ای با موقعیت جغرافیایی مناسب قرار دارد. جمعیت این شهر در سال ۱۳۹۵ حدود ۷۳۶ هزار نفر بوده است. بافت قدیمی ارومیه که هسته تاریخی شهر محسوب می‌شود، در منطقه ۴ شهری واقع شده و مساحتی حدود ۱۲۴ هکتار دارد و به عنوان یکی از بافت‌های فرسوده شناخته می‌شود. این محدوده شامل خیابان‌ها و فضاهای مهمی همچون امام، عطایی، خیام و بازار اصلی شهر است. شکل‌گیری این بافت به دوره قاجار بازمی‌گردد و در دوره رضا شاه، مداخلات شهرسازی مدرن موجب تغییر ساختار آن شد. در این پژوهش، با استناد به طرح‌های جامع و تفصیلی و مبانی نظری، بافت قدیم ارومیه به عنوان محدوده مداخله مستقیم انتخاب شده است؛ محدوده‌ای که به دلیل هویت تاریخی و ظرفیت‌های گردشگری، قابلیت تبدیل شدن به یک محور فرهنگی-توریستی سرزنده را دارد. این تحقیق برای نخستین بار با رویکرد گردشگری سبز شهری به عنوان محرک بازآفرینی پایدار بافت تاریخی ارومیه انجام شده است.

شکل ۵- محدوده محور تاریخی- فرهنگی و مکان‌های میراثی
ثبتي شهر اروميه. ماخذ: عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۸

شکل ۴- موقعیت جغرافیایی استان آذربایجان غربی، شهر ارومیه و منطقه ۴. ماخذ: عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۸

بحث و ارائه یافته‌های تحقیق

پس از شناخت محدوده و بررسی کامل وضع موجود طبق اسناد فرادست به منظور ارائه راهبرد از مهمترین عوامل تاثیرگذار بر بازآفرینی شهری پایدار با رویکرد گردشگری سبز شهری در محدوده مورد نظر و تحلیل امکانات و محدودیت‌ها، نقاط قوت، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها در قالب SWOT جمع آوری شد. لیستی از این عوامل تاثیرگذار در قالب پرسشنامه تهیه شد و در اختیار گروه ۶۰ نفره از کارشناسان و مردم محلی آگاه جهت وزندهی به عوامل در قالب عوامل درونی و بیرونی قرار گرفت.

بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید محور تاریخی-فرهنگی شهر ارومیه

عوامل تاثیرگذار بر محدوده مورد مطالعه در جداول عوامل داخلی(نقاط قوت و ضعف) و عوامل خارجی(فرصت-تهدید) آورده شده است.

-ماتریس ارزیابی عوامل داخلی(IFE)

قوت‌ها و ضعف‌های شناسایی وبه ترتیب فهرست شد. پس از تدوین جدول SWOT جهت استفاده از نظرات کارشناسی در میزان اهمیت عوامل اثرگذار، این عوامل و شاخص‌ها لیست شده و در اختیار گروه ۶۰ نفره از شاغلین شهرداری و میراث فرهنگی شهرستان ارومیه، پژوهشگران حوزه بازآفرینی و گردشگری و افراد آگاه در محل گذاشته شد تا به این عوامل وزن دهند. به هرکدام از آن‌ها از صفر تا یک ضریب داده شد بطوریکه حاصل مجموع ضرایب عدد ۱ شود. به هرکدام از عوامل از ۱ تا ۴ نمره داده شد(۱ برای ضعف اساسی، ۲ برای ضعف عادی، ۳ برای قوت عادی و ۴ برای قوت بالا). جهت تعیین نمره نهایی، ضریب هر عامل در نمره آن ضرب گردید. مجموع نمره‌های نهایی محاسبه شد تا نمره نهایی عوامل داخلی مشخص شود(جمع نمره نهایی باید بین ۱ تا ۴ بدست آید). داده‌های اولیه در قالب ۳۴ قوت، ۳۵ ضعف، ۳۱ فرصت و ۲۰ تهدید شناسایی گردیدند که در جداول ۳ تا ۶ نمایش داده شده‌اند.

جدول ۳. ماتریس عوامل داخلی-نقاط قوت (S)

ردیف	عوامل داخلی	نقاط قوت	ضریب	نمره	نمره نهایی
۱	ویژگی‌های اجتماعی	نقش بازار بعنوان محلی برای تعاملات اجتماعی افزایش جمعیت فعال در محدوده	۰/۰۳ ۰/۰۱	۴ ۳	۰/۱۲ ۰/۰۳
۲	ویژگی‌های اقتصادی	بازار بعنوان محور فعال اقتصادی وجود فعالیت‌های هتلداری و رستوران که بیشترین فعالیت‌ها هستند.	۰/۰۳ ۰/۰۱	۴ ۳	۰/۱۲ ۰/۰۳
۳	ویژگی‌های کالبدی	وجود کانون‌های ارزشمند شهری(بازار و میادین) وجود بناها با ارزش تاریخی الگوی ساختمانی بناهای قدیمی با توجه به تاثیر اقلیم همانگی نسبی بناهای قدیمی بلحاظ ارتفاع و مصالح کم بودن تعداد طبقات وجود مسیر پیاده خیابان خیام، محلی برای تمام اقشار(بالاخص جوانان)	۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۱	۴ ۴ ۴ ۳ ۳ ۳	۰/۱۲ ۰/۱۲ ۰/۱۲ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳
۴	ویژگی‌های عملکرد	پویایی و فعالیت در مجاورت بافت تاریخی اهمیت بافت تاریخی و تاثیر محور خدماتی تجاری امام بر ساختار کالبدی شهر تمرکز و تحرک اجتماعی در محدوده بافت قدیم سرزندگی خیابان امام محور مستقر در قلب بافت قدیمی و تاریخی شهر	۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۱ ۰/۰۱	۳ ۴ ۳ ۳	۰/۰۳ ۰/۰۸ ۰/۰۳ ۰/۰۳
۵	ویژگی‌های زیبایی شناسی (ادراکی-بصری)	تاثیر عناصر تاریخی در میدان انقلاب، ولایت فقیه و خیابان امام در حفظ هویت تاریخی مقیاس انسانی جداره‌ها در بافت درون محلات تسلط بصری پوشش گیاهی مناسب با محیط در سیمای جداره‌ها خط آسمان متناظر با مقیاس انسانی به دلیل کم ارتفاع بودن بناها وحدت سیمای جداره خیابان امام بدلیل رعایت تناسب اجزاء و اندازه خوانایی ورودی استقرار بعضی از نشانه‌ها و بناهای تاریخی در امتداد محورهای دید اصلی	۰/۰۳ ۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۲	۴ ۳ ۳ ۳ ۳ ۴	۰/۱۲ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۸
۶	ویژگی‌های محیطی	وجود کیفیت‌های بصری بدلیل تنوع اکولوژیکی زمین و عناصر هویتی و تاریخی وجود عناصر طبیعی، کوه و رودخانه در پس زمینه	۰/۰۳ ۰/۰۱	۴ ۳	۰/۱۲ ۰/۰۳
۷	شبکه ارتباطی	دسترسی آسان به شبکه‌های شریانی درجه یک خوانا بودن مسیرهای ارتباطی	۰/۰۱ ۰/۰۱	۳ ۳	۰/۰۳ ۰/۰۳
جمع			۰/۴۱		۱/۴۸

جدول ۴. ماتریس عوامل داخلی-نقاط ضعف (W)

ردیف	عوامل داخلی	نقاط ضعف	ضریب	نمره	نمره نهایی
۱	ویژگی‌های اجتماعی	گرایش افراد به سکونت در خارج از محدوده بافت قدیم وجود مشاغل کاذب و تجمع افراد بیکار ورود اقوام غیربومی و داشتن فرهنگ‌های گوناگون	۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۱	۱ ۲ ۱	۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۱
۲	ویژگی‌های اقتصادی	کاهش سرمایه گذاری توسط افراد بومی رکود اقتصادی بافت تاریخی بدلیل عدم همجواری آن‌ها با بخش تجاری عدم توجه به مرمت ابنیه با ارزش اقتصادی بالا وجود مشاغل ناسازگار با بافت تاریخی (عمده فروشی، خرده فروشی، حمل و نقل) سکونت اقشار کم درآمد در بافت قدیم بدلیل ارزان بودن واحدهای مسکونی	۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۱ ۰/۰۱	۱ ۲ ۲ ۱ ۲	۰/۰۱ ۰/۰۴ ۰/۰۶ ۰/۰۱ ۰/۰۲
۳	ویژگی‌های کالبدی	فرسودگی کارکردی و کالبدی بناها در بافت قدیم و تخریب آن‌ها ناهماهنگی الگوی ساختمان‌های جدید با قدیمی بلحاظ مصالح، رنگ، تعداد شاخص نبودن بناهای باارزش و عدم توجه بمرمت و حفاظت آن‌ها از بین رفتن حریم و هویت محلات مثل مراکز محلات مرمت‌های غیر اصولی و از بین رفتن تزیینات دروینچره بناها ساخت و سازهای بی رویه بدون توجه به برنامه توسعه بیتفاوتی شهروندان نسبت به کیفیات محیط شهری عدم انعطاف پذیری فضایی محدوده وجود گذرهای تنگ و باریک در معابر همچون برش‌های قطع کننده بافت	۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۲ ۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۲	۲ ۲ ۲ ۲ ۲ ۲ ۲ ۲ ۲	۰/۰۲ ۰/۰۴ ۰/۰۶ ۰/۰۲ ۰/۰۴ ۰/۰۴ ۰/۰۲ ۰/۰۴ ۰/۰۴
۴	ویژگی‌های عملکردی	عدم هماهنگی میان فعالیت‌ها و نیازهای جدید شهروندان تاثیر منفی نفوذ کاربری‌های شهری و فراشهری بر محیط زیست بافت قدیم وجود کاربری‌های نامتناسب با هویت تاریخی و فرهنگی کمبود فضاهای تفریحی و گردشگری (پیاده راه و فضای سبز)	۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۳	۲ ۱ ۲ ۲	۰/۰۲ ۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۶
۵	ویژگی‌های زیبایی شناسی (ادراکی-بصری)	کمبود جزئیات متنوع و محرک قابل ادراک برای افراد پیاده فقدان فضای باز شهری کمرنگ بودن نقش پیاده روها بعنوان محورهای اتصال دهنده کانون‌های عمده نقش کمرنگ دروازه‌های قدیم شهر ارومیه بعنوان مداخل ورود به بافت قدیم عدم احساس تعلق مردم به فضا ریتم یکسان و یکنواخت خط آسمان تاثیر منفی فرسودگی مصالح بکار رفته در نمای بافت قدیم اغتشاش ناشی از تابلوهای تبلیغاتی ناسازگار در جداره محورهای تجاری تنوع مصالح از حد تامین کیفیت گذشته و به مرز اغتشاش رسیده است.	۰/۰۲ ۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۲ ۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۲	۲ ۲ ۲ ۲ ۲ ۱ ۲ ۲ ۲	۰/۰۴ ۰/۰۴ ۰/۰۶ ۰/۰۴ ۰/۰۲ ۰/۰۴ ۰/۰۱ ۰/۰۴ ۰/۰۴
۶	ویژگی‌های محیطی	جانمایی و طراحی نامناسب مبلمان شهری عدم خوانایی مداخل نفوذی محلات و حوزه‌های تاریخی	۰/۰۱ ۰/۰۲	۲ ۲	۰/۰۲ ۰/۰۴
۷	شبکه ارتباطی	عدم وجود سلسله مراتب در راه‌های شریانی درجه ۱ و ۲ و دسترسی‌های فرعی خوانا نبودن شبکه ارتباطی فرعی از جمله ورودی کوچه‌ها	۰/۰۳ ۰/۰۱	۲ ۲	۰/۰۶ ۰/۰۲
	جمع		۰/۵۹		۱/۱۲
	جمع کل		۱		۲/۶

-ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE)

دریافته‌های مربوط به نتایج ماتریس ارزیابی عوامل خارجی نیز، برای فرصت‌ها و تهدیدها شبیه مرحله قبل طی شد.

جدول ۵. ماتریس عوامل خارجی-فرصت‌ها (O)

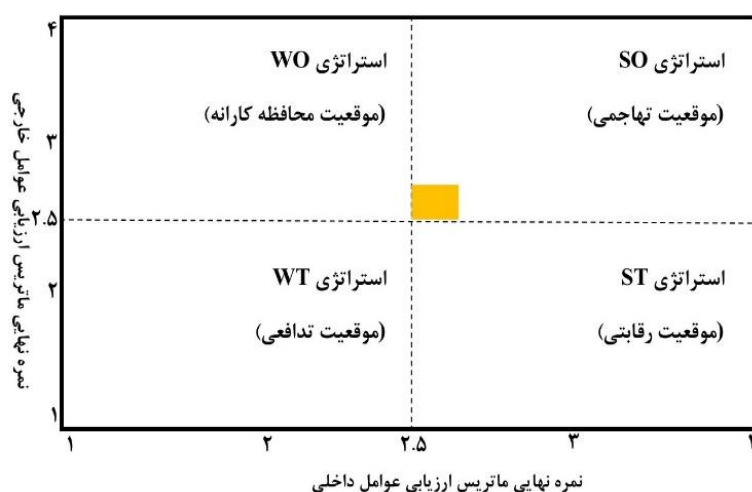
ردیف	عوامل داخلی	فرصت‌ها	ضریب	نمره	نمره نهایی
۱	ویژگی‌های اجتماعی	وجود زمینه‌هایی برای آموزش و ایجاد مراکز فرهنگ امکان جمع آوری و جلوگیری از تجمع بزهکاران	۰/۰۱ ۰/۰۱	۳ ۳	۰/۰۳ ۰/۰۳
۲	ویژگی‌های اقتصادی	وجود ساختمان‌های بارزش و توان اقتصادی بالا امکان جلب مشارکت‌های مردمی تمرکز بخش تجاری دریافت قدیم	۰/۰۴ ۰/۰۱ ۰/۰۱	۴ ۳ ۳	۰/۱۶ ۰/۰۳ ۰/۰۳
۳	ویژگی‌های کالبدی	وجود الگوهای مناسب دریافت قدیم برای هویت‌بخشی به آن استفاده از الگوی مرکز محله برای افزایش تعاملات اجتماعی در بافت قدیم وجود بناهای تاریخی ثبت شده در میراث فرهنگی	۰۰۰۳ ۰۰۰۱ ۰۰۰۳	۴ ۳ ۴	۰۰۱۲ ۰۰۰۳ ۰۰۱۲
۴	ویژگی‌های عملکردی	وجود تاسیسات و تجهیزات کافی انتقال فعالیت‌های نامناسب امکان ایجاد مشاغل جدید امکان بوجود آمدن عوامل محرک و جاذب برای فعالیت‌های مناسب	۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۲	۳ ۳ ۳ ۴	۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۸
۵	ویژگی‌های زیبایی‌شناسی (ادراکی-بصری)	فرصت تقویت مکانیت میدان ولایت فقیه در ذهن مردم فرصت برای ایجاد ویژگی اعطاف‌پذیری در بافت قدیم فرصت ایجاد فضای باز شهری تقویت نقش پیاده‌روها به عنوان محورهای اتصال‌دهنده کانون‌های عمده فرصت برای ایجاد زمینه درمورد مصالح استفاده از ابزار طراحی و انتخاب رنگ مشابه، مصالح مشابه و الگوی طراحی مشابه در جهت ایجاد هویت در سیمای بصری مرمت بناهای بارزش بمنظور ارتقاء سطح کیفیت سیمای بصری تقویت نفوذپذیری بدرون محلات مسکونی، مکان استقرار بناهای تاریخی ایجاد سایه روشن در جداره‌ها ایجاد پیوند بصری بین نقاط کلیدی و تاریخی عرصه	۰/۰۱ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۲ ۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۳	۳ ۴ ۴ ۴ ۳ ۴ ۴ ۳ ۳ ۴	۰/۰۳ ۰/۱۲ ۰/۱۲ ۰/۱۲ ۰/۰۶ ۰/۰۸ ۰/۱۲ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۱۲
۶	ویژگی‌های محیطی	فرصت برای ایجاد مبلمان و اثاثیه شهری ایجاد علائم گردشگری فرصت تعریف حرکت پیاده و سواره در نقاط منتهی به آثار بارزش تاریخی فرهنگی با فضاسازی مناسب اصلاح کفسازی پیاده و سواره	۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۳ ۰/۰۱	۳ ۳ ۴ ۳	۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۱۲ ۰/۰۳
۷	شبکه ارتباطی	تقویت محورهای پیاده تعریف مکان‌های حرکتی و سلسله مراتب مناسب برای شبکه ارتباطی تعریف شبکه ارتباطی ویژه برای وسایل نقلیه همگانی بالا بردن سطح کیفیت محورهای ارتباطی بافت قدیم و بافت حاشیه‌ای	۰/۰۳ ۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۲	۴ ۳ ۳ ۴	۰/۱۲ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۸
جمع			۰/۵۵		۱/۸۷

جدول ۶. ماتریس عوامل خارجی-تهدیدها (T)

ردیف	عوامل داخلی	تهدیدها	ضریب	نمره	نمره نهایی
۱	ویژگی‌های اجتماعی	افزایش بزهکاری و عدم امنیت اجتماعی ورود جمعیت کنترل نشده	۰/۰۲ ۰/۰۱	۱ ۱	۰/۰۲ ۰/۰۱
۲	ویژگی‌های اقتصادی	انتقال سرمایه از ساکنان بومی به اقوام غیربومی راه یافته به بافت قدیم افت فعالیت‌های بازار	۰/۰۱ ۰/۰۲	۱ ۲	۰/۰۱ ۰/۰۴
۳	ویژگی‌های کالبدی	روند روبه رشد تخریب بافت قدیم تفکیک قطعات مسکونی به قطعات کوچکتر برای افزایش تراکم در جداره‌ها ساخت و سازهای بی رویه	۰/۰۴ ۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۲	۲ ۱ ۲ ۲	۰/۰۸ ۰/۰۲ ۰/۰۶ ۰/۰۴

ردیف	عوامل داخلی	تهدیدها	ضریب	نمره	نمره نهایی
		تمرکز و تجمع کاربری‌ها در خیابان امام و متروک ماندن سایر قسمت‌ها در بافت قدیم			
۴	ویژگی‌های عملکردی	مخاطره آمیز بودن وجود صنایع و کارگاه‌های مزاحم در آتیه محیط زیست عرصه رکود نسبی اقتصادی حاکم در محدوده بازار	۰/۰۱ ۰/۰۲	۱ ۲	۰/۰۱ ۰/۰۴
۵	ویژگی‌های زیبایی‌شناختی (ادراکی-بصری)	روند روبه رشد وسایل نقلیه در بافت قدیم بی‌انگیزگی ساکنان نسبت به کیفیت فضائی با از بین رفتن حس تعلق آن‌ها تهدید سیمای بصری با ادامه روند ساخت و ساز در محدوده امکان مخدوش شدن سیمای بصری با تداوم و استمرار ساخت و ساز بی‌رویه تهدید از بین رفتن خوانایی بصری در محورهای اصلی بافت تهدید از بین رفتن انسجام بافت‌های قدیم شهر در اثر ایجاد محورهای برش‌دهنده	۰/۰۱ ۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۴	۱ ۲ ۲ ۲ ۲ ۲	۰/۰۱ ۰/۰۴ ۰/۰۶ ۰/۰۶ ۰/۰۶ ۰/۰۸
۶	ویژگی‌های محیطی	عدم توجه به عناصر طبیعی در سیمای شهری عدم توجه به کانال‌های هدایت آب‌های سطحی	۰/۰۲ ۰/۰۲	۲ ۲	۰/۰۴ ۰/۰۴
۷	شبکه ارتباطی	اجرای طرح‌های مصوب موجود بدون توجه به معضلاتی که ایجاد خواهد شد. افزایش آلودگی صوتی و محیط ناشی از ترافیک زیاد	۰/۰۳ ۰/۰۲	۲ ۱	۰/۰۶ ۰/۰۲
	جمع جمع کل		۰/۴۵ ۱		۰/۸ ۲/۶۷

باعنایت به چهاردسته استراتژی قرارگرفته در ماتریس سوات و باتوجه موقعیت محدوده مورد مطالعه در ماتریس داخلی و خارجی، آن دسته از راهبردهایی را جهت ارزیابی و انتخاب برمی‌گزینیم که مربوط به منطقه تعیین شده در ماتریس چهارخانه‌ای داخلی و خارجی باشند. لذا ماتریس IE تشکیل و در قالب شکل شماره ۲ نمایش داده شده است.

شکل ۲. ماتریس نهایی سوات IE

نتایج حاصل از ماتریس سوات^۱ (IE) نشان می‌دهد که محدوده مورد مطالعه در منطقه استراتژیک تهاجمی (SO) قرار دارد. مجموعه راهبردی SO از تقابل نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی به وجود آمده و عناصر راهبردی که در اینجا مطرح می‌شوند، بر این اساس استوار هستند که هر پدیده سعی می‌کند با استفاده از نقاط قوت خود از فرصت‌های موجود بهره‌برداری کند. این راهبرد کمک می‌کند تا پدیده مورد نظر بتواند از نقاط قوتش برای استفاده حداکثری از فرصت‌های خارجی بهره‌برد و به این ترتیب، توانمندی‌ها و فرصت‌های خود را به حداکثر برساند. در این رویکرد، بر مفهوم حداکثرسازی تمرکز شده و بیشتر شامل استراتژی‌های رقابتی یا تهاجمی می‌باشد (پژوهان و پورمقدم، ۱۳۹۸). براساس این استراتژی راهبردهای تدوین شده در هر گروه از مولفه‌های پایداری، با بهره‌گیری از نقاط قوت در بهبود نقاط ضعف و بهره‌گیری از فرصت‌ها می‌باشند. سیاست‌ها و برنامه‌های اقدام در جهت پیاده‌سازی راهبردها ارائه شده است.

^۱. Internal-External

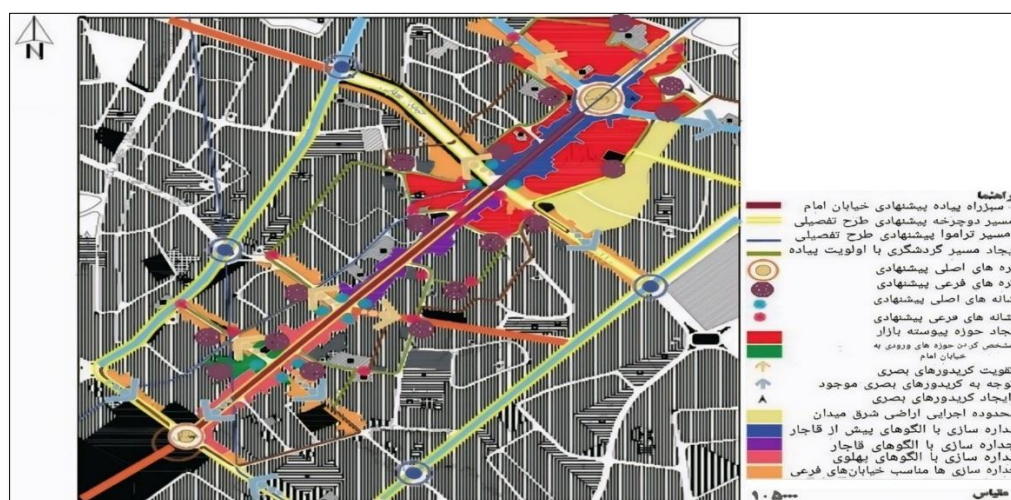
جدول ۷. راهبردها، سیاست‌ها و اقدامات

مؤلفه‌ها	راهبردها	سیاست‌ها	اقدامات
اجتماعی	- بسترسازی لازم برای ایجاد و تقویت خاطره جمعی مانند عرصه‌های پیرامونی آثار تاریخی - تداوم فرصت‌های بهره‌گیری از فضا توسط اقوام و گروه‌های مختلف و استفاده از فرهنگ‌های آنان	- تقویت هویت فرهنگی و تاریخی - خیابان امام خمینی	- ایجاد قرارگاه‌های رفتاری مناسب در میدان ولایت فقیه، ایالت و زمین‌های بایر در حوزه بلافصل خیابان امام - سپردن مسئولیت به افراد محلی جهت ایجاد و تقویت حس تعلق - آموزش ساکنان جهت ارتباط بهتر با گردشگران و معرفی فرهنگ بومی به آن‌ها - استفاده از نظرات مردمی برای رفع مشکلات - همکاری با نهادهای فرهنگی و محلی - تقویت برند شهر ارومیه
اقتصادی	- سهیم کردن مردم در منافع اقتصادی - برقراری مشارکت فعال و مسئولانه مردمی در بهسازی و نوسازی خیابان از طریق فروش اوراق مشارکت - تقویت پتانسیل‌های گردشگری	کمک به رفع معضلات در جهت افزایش کیفیت محیطی	- انتقال فعالیت‌های کاذب از میدان ولایت فقیه - تامین امکانات رفاهی - هدایت سرمایه‌گذاری به بهسازی بافت
کالبدی	- بازسازی بناها و ارائه الگوهای ساختمانی هماهنگ با نقش هویتی-تاریخی خیابان امام - تقویت زمینه‌ها و پتانسیل‌های گردشگری در بافت - ایجاد محرک‌های توسعه در نقاط عطف خیابان امام و حوزه استراتژیک آن	- بهره‌گیری از عناصر کالبدی مهم - پراکنده در حوزه استراتژیک به منظور نظم دهی به بافت حوزه بلافصل - خیابان امام	- ارتباط عناصر مذهبی موجود مانند کلیسای ننه مریم، مسجد جامع شیعیان، مسجد امام شافعی و کلیسه کلیمیان از طریق گذرهای گردشگری با اولویت حرکت پیاده - ارتباط عناصر تاریخی مانند مسجد منار، مدرسه هدایت، مسجد سردار و حمام اتحادیه از طریق راسته غلامخان - تامین عملکردهای مناسب در مسیرها - تقویت حس یکپارچگی در میدان ایالت از طریق ارائه طرح مناسب ساختمان دادگستری - بهسازی ساختمان‌های با ارزش موجود - ارتقاء پوشش سبز و هدایت حرکت پیاده از خیابان امام به سمت مسیرهایی با اولویت حرکت پیاده در حوزه بلافصل آن - بهره‌گیری از منظر کوه‌های اطراف شهر و تقویت نقش آن‌ها در سازمان فضایی آتی
عملکردی	- حفظ و توسعه عملکردهای ارزشمند مانند صنوف قدیمی - پالایش عملکردهای ناسازگار	تغییر و انتقال کاربری‌ها به منظور ایفای نقش فرهنگی و گردشگری خیابان امام	- اولویت‌های استقرار عملکردهای گردشگری-فرهنگی-تجاری در لایه اول کاربری‌های خیابان امام - جلب مشارکت و تشویق نهادها و سازمان‌ها برای تغییر کاربری‌های ناهمخوان (دادگستری، آموزش و پرورش و پلیس آگاهی و بیمارستان) - انتقال کارگاه‌ها و انبارها از حوزه بازار
زیبایی‌شناسی (ادراکی-بصر)	- بهره‌گیری از کریدورهای بصری محورهای خیام جنوبی، منتظری، بعثت و نظم دهی کیفیت‌های محیطی و بصری - بازنگری نظام هدایت و کنترل شهری در رابطه با جداره‌ها	ادراک حوزه طراحی به عنوان عنصری واحد، یکپارچه و قابل تعریف از حیث ورودی‌ها، مسیرها و مراکز تجمع و نشانه‌ها	- افزایش تنوع در خوانایی میدان، مکان‌های عمومی و کانون‌های فعالیت از طریق حذف عناصر و عوامل معشوش‌کننده در بدنه‌ها - تبدیل نقش عبوری میدان ولایت فقیه و ایالت به فضای شهری با اولویت حرکت پیاده - استفاده از نشانه‌ها یا نمادهای بصری برای معرفی و مکانیابی ورودی‌های خیابان امام - تقویت حس پیوستگی در بازار از طریق کفسازی

مؤلفه‌ها	راهبردها	سیاست‌ها	اقدامات
محیطی	- بهره‌گیری از کریدورهای بصری در محورهای امام و خیام - بهره‌برداری از زیرساخت‌های موجود در جهت رفع نیازهای ساکنین	- اصلاح شبکه زیرساخت‌ها - اولویت‌های بهره‌برداری از ارزش‌ها و خدمات طبیعی قابل بهره‌برداری در فضاهای شهری (نظیر درختان)	- ایجاد شبکه دفع آب‌های سطحی - اولویت ایجاد اراضی باز و سبز در اراضی بایر - توجه به اولویت ایجاد اراضی باز و سبز در عرصه‌های آزاد شده پیرامون بناهای تاریخی
ارتباطی	- بهره‌گیری از شبکه‌های ارتباطی موجود جهت تقویت دسترسی‌ها به حوزه بلافصل خیابان امام - برقراری نظام شبکه پیاده در خیابان امام و مسیرهای گردشگری در حوزه بلافصل آن و طراحی سیستم حمل و نقل ریلی در محور خیابان امام	- اولویت بخشی به حرکت پیاده در خیابان امام و حوزه استراتژیک آن - کمک به تامین امنیت عبور و مرور پیاده - کمک به گسترش حرکت سبز	- استفاده از سیستم حمل و نقل ریلی مانند تراموا در خیابان امام خمینی - پیش‌بینی خطوط تاکسی و اتوبوس خطی - پیش‌بینی پارکینگ - تعریض و یامسیرگشایی در مناطق مسکونی - ایجاد گذرگاه‌های پیاده در تلفیق با فضاهای سبز و کاربری‌های تجاری خرد - ارتباط دادن بین گذرهای پیاده

با توجه به اهمیت محور تاریخی - فرهنگی شهر ارومیه به علت وجود عناصر تاریخی و هویتی باارزش، پژوهش‌های ارزنده بسیاری در زمینه بازآفرینی بافت تاریخی و گردشگری در این محدوده با عناوین مختلفی انجام شده است. حبیبی و همکاران در یک پژوهش توصیفی - تحلیلی با موضوع چارچوب بازآفرینی بافت‌های تاریخی با رویکرد فرهنگی برای تحقق توسعه پایدار گردشگری: مطالعه موردی بافت تاریخی ارومیه که با هدف بررسی ظرفیت‌های مؤلفه‌های بازآفرینی مبتنی بر فرهنگ در بافت تاریخی ارومیه بررسی و راهبردهایی برای افزایش هویت‌مندی و توسعه گردشگری در این ناحیه ارائه شد به این نتایج دست یافتند که مؤلفه‌های بازآفرینی شهری در منطقه مورد مطالعه به ترتیب اولویت عبارتند از: اجتماع‌محوری، خلاقیت‌محوری و طراحی‌محوری. نتایج نشان می‌دهد که بافت تاریخی ارومیه ظرفیت‌های بالایی از نظر اجتماعی و توسعه گردشگری فرهنگی را در خود جای داده است. این ظرفیت‌ها شامل منابع فرهنگی، رویدادهای فرهنگی و مکان‌های تاریخی می‌شود. با این حال، فرسودگی بافت، فاصله از مراکز نوین شهری و وجود فضاهای بلااستفاده و نامناسب به‌همراه طراحی ضعیف فضاها، موانعی جدی بر سر راه پیشرفت گردشگری فرهنگی و بازآفرینی بافت تاریخی ارومیه خواهد بود (حبیبی و شیخ احمدی، ۱۴۰۱).

در مقایسه نتایج پژوهش حبیبی و همکاران با پژوهش حاضر می‌توان اذعان داشت که با الگوبرداری از تجربیات جهانی مانند پارک آماگر دانمارک در توجه به زمین‌های بایر و رها شده به سرعت بخشیدن به فرآیند بازآفرینی و گردشگری با توجه به جذابیت‌های منظرسازی بومی در جذب گردشگر اقدام کرد. ایده اصلی پژوهش حاضر از طرح‌های ارگانیک متناسب با ساختار اصلی محدوده گرفته شده است. هدف مورد نظر در طرح پیشنهادی، حفظ و نگهداری از عناصر با ارزش تاریخی و طبیعی محدوده و تقویت هویت و فرهنگ جامعه میزبان است بگونه‌ای که جنبه‌های گردشگری و جاذب جمعیت نیز در نظر گرفته شود.

شکل ۷. پلان پیشنهادی برای محور تاریخی فرهنگی شهر ارومیه

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

در این مقاله سعی شده تا راهبردهایی براساس شاخص‌های پایداری جهت بازآفرینی در محور تاریخی-فرهنگی شهر ارومیه با رویکرد گردشگری سبز شهری ارائه گردد. باتوجه به مبانی نظری، برنامه ریزی گردشگری در بافت‌های تاریخی یکی از روش‌های پیاده‌سازی بازآفرینی در اینگونه بافت‌هاست و گردشگری شهری در صورتی می‌تواند به احیای بافت قدیم و بازآفرینی پایدار شهرها کمک کند که در راستای اهداف توسعه پایدار شهری قرار گیرد. براساس تجارب جهانی، اندیشمندان این حوزه، با پذیرفتن مراکز شهری به عنوان خاستگاه تمدن و محل تلاقی فرهنگ‌ها، بر اهمیت اکوتوریسم در تسهیل تحولات فرهنگی، حفاظت از محیط زیست، پایداری و ایجاد تعادل در توسعه تأکید دارند. بازآفرینی بافت‌های تاریخی در ایران، به ویژه در محورهای فرهنگی شهرهایی مانند ارومیه، اغلب به دلیل نبود مشارکت واقعی ساکنان و رویکردهای تک بعدی با شکست یا ناپایداری مواجه می‌شوند. در این میان، گردشگری سبز شهری با تأکید بر بعد مشارکت محور اجتماعی، می‌تواند نقشی کلیدی در حل این مسئله ایفا کند. این رویکرد با درگیر ساختن جوامع محلی در فرآیند تصمیم‌گیری، بهره‌برداری و مدیریت فضاهای تاریخی، به بازتولید هویت، ایجاد فرصت‌های اقتصادی پایدار و ارتقای حس تعلق اجتماعی منجر می‌شود. از این منظر، گردشگری سبز نه صرفاً یک فعالیت اقتصادی، بلکه ابزاری برای بازآفرینی زنده و پایدار فضاهای تاریخی شهری است که می‌تواند الگویی کاربردی برای سایر بافت‌ها و محورهای مشابه در کشور باشد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بازآفرینی محور تاریخی-فرهنگی شهر ارومیه با رویکرد گردشگری سبز شهری می‌تواند با تقویت مشارکت مردمی، ارتقای کیفیت فضاهای عمومی و احیای هویت تاریخی به فرآیندی پایدار و تاثیرگذار تبدیل شود. به طور مشخص ایجاد مسیرهای پیاده‌مدار همراه با روایتگری فرهنگی، ساماندهی رویدادهای بومی مانند بازارهای صنایع دستی و آیین‌های محلی، بهره‌گیری از ظرفیت گردشگری مذهبی و طبیعی پیرامونی و توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی با مشارکت ساکنان محلی، می‌تواند موجب فعالسازی این محور شود. با این حال چالش‌هایی نظیر نبود ساز و کار نهادی هماهنگ، فقدان آموزش و ظرفیت‌سازی در سطح محلی، مقاومت برخی ذینفعان و کم‌توجهی به حفاظت فرهنگی در برابر گردشگری توده‌ای، از موانع جدی در مسیر تحقق این رویکرد هستند. در نتیجه موفقیت این مدل نیازمند مدیریت مشارکتی، تنظیم سیاست‌های حمایتی و نظارتی و برنامه ریزی مبتنی بر زمینه (context-based) است تا گردشگری سبز به ابزاری برای توسعه پایدار و هویت مندی شهری در شهر ارومیه و سایر شهرهای تاریخی بدل شود.

با توجه به نتایج تحقیقات در این پژوهش می‌توان ادعا نمود که بافت تاریخی شهر ارومیه با اصلاح شبکه زیرساخت‌ها با اولویت قرار دادن ارزش‌ها و خدمات طبیعی قابل بهره‌برداری در فضاهای شهری مانند پوشش سبز در اراضی باز و رها شده و عرصه‌های آزاد پیرامون بناهای تاریخی و اولویت‌بخشی به حرکت پیاده، قابلیت تبدیل شدن به محور گردشگری سبز را دارا می‌باشد. با توجه به ویژگی‌های محدوده مورد مطالعه و اهداف پژوهش راهبردهای اساسی جهت بازآفرینی محور تاریخی-فرهنگی شهر ارومیه با رویکرد گردشگری سبز شهری تدوین شد که نشان‌دهنده این واقعیت هستند که توسعه اکوتوریسم شهری و ایجاد بازآفرینی پایدار در صورتی محقق خواهد شد که در مجموعه مدیریت شهری آن یک برنامه ریزی جامع و عملکردی در جهت اقدام و حفظ ارزش‌های اصیل منطقه وجود داشته باشد.

منابع

- احمدی‌فر، نرگس؛ شمایی، احمد؛ دائمی، سمیه. (۱۴۰۲). نقش ابعاد گردشگری در بازآفرینی پایدار بافت قدیم شهر یزد. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۱۱۳(۴۸)، ۴۱-۵۴. <https://www.magiran.com/paper/2416329>
- ایزدفر، الهام؛ ساسان‌پور، فرزاد؛ تولایی، سعید؛ سلیمانی، محمد. (۱۴۰۰). عوامل کلیدی مؤثر بر آینده بازآفرینی پایدار شهری (مطالعه موردی: بافت ناکارآمد منطقه ۱۴ شهر اصفهان). کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی، ۸(۲)، ۱۸۷-۲۱۶. https://grd.yazd.ac.ir/article_2060.html
- پژوهان، موسی، و پورمقدم، زهرا. (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی راهبردی گردشگری شهری با رویکرد باززنده‌سازی شهری مبتنی بر فرهنگ در بافت تاریخی (مطالعه موردی: محله قدیمی شهر رشت). پژوهش‌های شهری، ۷(۲۷)، ۵۳-۶۶. https://urbstudies.uok.ac.ir/article_60850.html?lang=en
- پوراحمد، احمد؛ فرهودی، رضا؛ زنگنه‌شهرکی، سمیه؛ شفاعت‌قراملکی، ترانه. (۱۴۰۰). ارزیابی قابلیت‌های گردشگری بافت‌های تاریخی در بازآفرینی شهری (مطالعه موردی: شهر تبریز). مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۶(۵۳)، ۱۶-۵۳. <https://www.magiran.com/paper/2337015>
- پوراحمد، احمد؛ فرهودی، رضا؛ زنگنه‌شهرکی، سمیه؛ شفاعت‌قراملکی، ترانه. (۱۳۹۹). بررسی انواع گردشگری مؤثر بر بازآفرینی بافت‌های تاریخی (مطالعه موردی: شهر تبریز). مطالعات ایران، ۱۰(۲)، ۲۲-۴۳. <https://www.magiran.com/paper/2097997>
- تقوایی، مسعود. و طاهری، احمد. (۱۴۰۰). بررسی تأثیر بازآفرینی شهری بر گردشگری شهری (مطالعه موردی: منطقه ۳ شهر اصفهان). فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، ۱۲(۴۱)، ۱۷-۲۷. <https://elmnet.ir/doc/2613650-81141>

- حبیبی، کیومرث؛ ایراندوست، کیومرث؛ شیخ‌احمدی، احمد. (۱۴۰۱). چارچوبی برای بازآفرینی بافت‌های تاریخی با رویکرد فرهنگ‌محور در راستای تحقق توسعه گردشگری پایدار (نمونه موردی: بافت تاریخی شهر ارومیه). فصلنامه معماری و شهرسازی ایران، ۱۳(۱)، ۱۰۵-۱۲۳. https://www.isau.ir/article_141225.html
- حصاری، ژیلدا، وطن‌پرست، مهدی، و مافی، عزت‌الله. (۱۴۰۱). بازآفرینی بافت تاریخی شهری با رویکرد توسعه گردشگری (مطالعه موردی: منطقه ۷ شهر مشهد). فصلنامه گردشگری شهری، ۹(۴)، ۱۳۷-۱۳۵. [doi:10.22059/jut.2022.341349.1031](https://doi.org/10.22059/jut.2022.341349.1031)
- حقی، محمدرضا و حیدرزاده، احسان. (۱۴۰۰). عوامل پیشران در تحقق گردشگری پایدار شهری با رویکرد اکوتوریسم (مطالعه موردی: شهر خوانسار). فصلنامه علمی پژوهشی گردشگری و توسعه، ۱۱(۲)، ۱۹-۳۶. [doi:10.22034/jtd.2021.285189.2338](https://doi.org/10.22034/jtd.2021.285189.2338)
- رفاهی‌دهر، میترا و شمس، مجید. (۱۴۰۲). شناسایی ظرفیت و اولویت‌ها در توسعه گردشگری با تأکید بر فضاهای تاریخی (مطالعه موردی: همدان). فضای گردشگری، ۱۲(۴۶)، ۸۳-۹۶. https://journals.iau.ir/article_703687.html
- زمانی، بهادر، و اسدپور، هاجر. (۱۴۰۲). متاتحلیل موانع بروز پروژه‌های بازآفرینی شهری در ایران. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، ۱۱(۲)، ۷۵-۹۷.
- سجاذاده، حسن. و صاحبی، نازنین. (۱۴۰۱). عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت گردشگری شهری در محورهای فرهنگی-تاریخی (مطالعه موردی: محور اکباتان، همدان). فصلنامه علمی-پژوهشی معماری شهر، ۱۱(۱)، ۶۰-۷۰. <https://sanad.iau.ir/journal/memarshahr/Article/1041448>
- سعیده زراآبادی، زهرا سادات و مسعودیان، مستوره سادات. (۱۴۰۱). ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر در طراحی مسیرهای گردشگری میراثی (مطالعه موردی: محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری جلفا). فصلنامه علمی پژوهشی گردشگری و توسعه، ۱۱(۴)، ۳۳-۴۹. <https://www.magiran.com/p2543478>
- شهبایان، پویان. (۱۳۹۲). تحلیل نقش‌ها و تأثیرات گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری؛ با تأکید بر ادراک شهروندان. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۴(۷)، ۱۲۱-۱۳۲. https://www.armanshahrjournal.com/article_32688.html
- صادقی، شیماء، پورجعفر، محمد، رضا، و رنجبر، احسان. (۱۴۰۰). ویژگی‌های محورهای فرهنگی از دید گردشگری خلاق با هدف بازآفرینی فرهنگ‌مبنا در بافت‌های تاریخی اصفهان. نشریه علمی-پژوهشی مرمت و معماری ایران، ۱۲(۳۰)، ۷۳-۸۴. <https://www.magiran.com/paper/2610557>
- صباغی، حمیدرضا، و طیبیان، منوچهر. (۱۳۹۴). بررسی چالش نظری و تبیین انگاره اکوتوریسم شهری. فصلنامه محیط‌شناسی، ۴۱(۱)، ۲۵۷-۲۷۳. [doi:10.22059/jes.2015.53913](https://doi.org/10.22059/jes.2015.53913)
- عباس‌زاده، مظفر؛ آیشم، معصومه. (۱۳۹۷). تعریف محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در بافت کهن شهر ارومیه (نمونه مطالعاتی: محله مهدی‌القدم). نشریه جستارهای شهرسازی، پایانی ۴۸، ۹۷-۱۰۳. <https://www.magiran.com/p1786746>
- عباس‌زاده، محمد؛ محمدمردادی، علی؛ سلطان‌احمدی، الهام. (۱۳۹۵). نقش ارزش‌های میراث معماری و شهری در توسعه گردشگری فرهنگی (مطالعه موردی: بافت تاریخی شهر ارومیه). فصلنامه مطالعات شهری، ۱۴، ۷۷-۹۰. <https://www.magiran.com/paper/881302>
- عباس‌زاده، محمد؛ شمس‌الدینی، نرگس؛ پوراسد، علی. (۱۳۹۸). ارزیابی توزیع فضایی زیرساخت‌های اولیه گردشگری با تأکید بر حرکت در محور گردشگری در محدوده بافت تاریخی-فرهنگی شهر ارومیه. فصلنامه گردشگری شهری، ۶(۴)، ۱۱۱-۱۲۸. <https://www.magiran.com/paper/1986513>
- قلندریان، ایمان؛ صبورجنتی، منا. (۱۴۰۱). توانمندسازی اکوتوریسم شهری: رویکردی نوین در توسعه جوامع محلی. فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، ۷(۲۳)، ۸۷۱۲. https://urdp.atu.ac.ir/article_14734.html
- کریمی، حمید، اربابی‌سبزواری، آزاده، ادیبی‌سعدی‌نژاد، فاطمه، و رستم‌پیشه، مریم. (۱۴۰۳). تدوین نقشه راهبردی توسعه گردشگری شهری پایدار با تأکید بر ظرفیت اکولوژیک (مطالعه موردی: منطقه ۲۲ کلان‌شهر تهران). پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۱۵(۲)، ۱۸۵-۲۰۴. <https://doi.org/10.30473/grup.2024.70830.2841>
- کشاورز، مهناز؛ حبیبی، کیومرث؛ پوراحمد، احمد. (۱۳۹۰). سیر تحول مفهوم بازآفرینی شهری به‌عنوان رویکردی نو در بافت‌های فرسوده شهری. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۱، ۷۳-۹۲. <https://www.magiran.com/paper/871578>
- کیانی‌سلمی، سمیه و بسحق، محمد. (۱۳۹۶). شناسایی پیامدهای گردشگری و نقش آن در توسعه شهری کاشان. مطالعات شهری، ۷(۲۵)، ۳۱-۴۴. [doi:10.34785/J011.2018.022](https://doi.org/10.34785/J011.2018.022)
- مثنوی، محمد، رضا، باوری، علیرضا، احمدیان، حسین، و قربانی، حسن رضا. (۱۳۹۴). پتانسیل‌های شهری برای گردشگری پایدار: تدوین چارچوب اکوتوریسم شهری در جهت توسعه پایدار. <https://civilica.com/doc/271467/>
- مختاری، احسان، میرغلامی، مرتضی، و نژادابراهیمی، امین. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی فعالیت‌های اقتصادی در بازآفرینی خلاقانه مراکز محلی در بافت‌های تاریخی. فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۴(۳)، ۱۰۳-۱۲۲. https://www.srds.ir/article_187654_ed538eaf128cebbdd5e9d453a683020.pdf
- ملک‌نیا، مهدی؛ جهانیان، مجید. (۱۳۹۱). نقش محورهای فرهنگی-تاریخی منطقه ۱۲ در توسعه گردشگری شهر تهران. رویکردهای نوین در جغرافیای انسانی، ۳(۴)، ۸۳-۱۰۱. <https://www.magiran.com/paper/1103446>